

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Ugdymo mokslų institutas

Ina Aleksandravičiūtė

Edukologijos studijų programa
Magistro darbas

Ugdymas kaimo mokykloje: istorinė-lyginamoji analizė

Darbo vadovė: doc. dr. Irena Stonkuvienė

Vilnius
2024

Santrauka

2021 m. pabaigoje Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo pertvarkos. Šiuo nutarimu buvo nustatytas minimalus mokinių skaičius klasėse. Tam, kad būtų formuojama klasė, joje turi būti ne mažiau nei 8 mokiniai, o formuojamoje III gimnazijos klasėje – 21 mokinys. Nutarimas smarkiai keičia kaimo mokyklos gyvenimą – dalis kaimiškų gimnazijų neteks gimnazijos statuso, kitos turės sudaryti jungtines klases arba jungtis prie stambesnių mokyklų.

Darbe yra analizuojamas kaimo mokyklos vaidmuo, jos specifika ir svarba kaimo bendruomenei XX a. Tarpukariu ir sovietinės okupacijos metais kaimo mokykla buvo vienas svarbiausių valstybės politinių įrankių. Mokykla turėjo skleisti tuometinę ideologiją, kuri smarkiai skyrėsi aptariamais laikotarpiais. Didelis dėmesys buvo skiriamas valdžiai lojalių asmenų ugdymui. Dėl šios priežasties valstybė buvo suinteresuota mokyklos svarba, jos įvaizdžiu bei prestižu. Lietuvai atgavus nepriklausomybę buvo vėl sugrįžta prie tautinio ugdymo idėjos. Kaimo mokyklos svarba nebebuvo vienas iš švietimo politikos prioritetų.

Atlikta literatūros analizė ir empirinis tyrimas leidžia daryti išvadą, kad kaimo mokykla atlieka svarbų socialinį vaidmenį. Jos egzistavimas užtikrina geresnę švietimo prieinamumą, lygias galimybes ir socialinį teisingumą. Kaimo bendruomenės paprastai yra nutolusios nuo regionų centrų, todėl glaudžiau bendradarbiauja bendruomenės viduje. Mokykla rūpinasi bendruomenės kultūriniu gyvenimu ir palaiko kaimo gyvybingumą. Veikiančios kaimo mokyklos palaiko vietovės kultūrinį kapitalą, kurio dėl jaučiamo kultūrinių išteklių trūkumo, kaimuose yra mažiau. Dėl savo atliekamų socialinių funkcijų kaimo mokykla yra itin reikšminga vaikams iš nepalankios SEK aplinkos. Tai patvirtina ir Suomijos kaimo mokyklos pavyzdys. Suomijoje atlikti tyrimai rodo, kad mokyklos yra itin svarbios kaimo bendruomenėms užtikrinant socialinį teisingumą. Nors abiejų šalių gyventojų požiūris į kaimo mokyklą sutampa, vykdoma švietimo politika regionuose skiriasi.

Raktiniai žodžiai: kaimo mokykla, mokyklų tinklo pertvarkos, struktūrinės švietimo reformos, socialinis teisingumas, švietimo istorija, ugdymas kaime.

Summary

In 2021 Lithuanian government adopted a resolution on the reorganization of the network of schools that implement formal education programs. This resolution established the minimum number of students in classes. For a class to be formed, there must be at least 8 students in it, and for 3rd gymnasium class – 21 students. The decision significantly changes the life of a rural school – some rural high schools will lose their high school status, others will have to form multi-age classes or join few smaller schools to one unit.

The paper analyses the role of the rural school, its specifics and importance for the rural community in the 20th century. During the interwar period and the Soviet occupation, the village school was one of the most important political tools of the state. The school had to spread the ideology of the time, which differed significantly in the periods in question. Great attention was paid to the education of a loyal citizen. For this reason, the state was interested in the importance of the school, its image and prestige. After Lithuania regained its independence, the idea of national education was returned. The importance of the rural school was no longer one of the most important priorities of education policy.

The literature analysis and empirical research allow us to conclude that the rural school plays an important social role. Its existence ensures better access to education, equal opportunities and social justice. Rural communities are usually distant from regional centres and therefore cooperate more closely within the community. The school takes care of the cultural life of the community and supports the vitality of the village. Rural schools support the cultural capital of the area, which is less in villages due to the lack of cultural resources. Due to the social functions it performs, the village school is extremely important for children from disadvantaged socioeconomic environment. This is also confirmed by the example of a rural school in Finland. Research conducted in Finland shows that schools are crucial for rural communities to achieve social justice. Although the attitude of the population of both countries to the rural school coincides, the implemented educational policy differs in the regions.

Keywords: rural schools, structural education reforms, social justice, history of education, learning process in villages.

Turinys

Įvadas.....	5
Literatūros apžvalga	7
Kaimo mokyklos istorinė analizė	9
Ugdymas kaimo mokykloje tarpukariu.....	9
Ugdymas kaimo mokykloje sovietmečiu.....	11
Ugdymas nepriklausomos Lietuvos kaime	13
Ugdymo kaimo mokykloje kaita.....	14
Švietimo struktūrinių pokyčių įtaka kaimo mokyklai	16
Kaimo mokyklos specifika	16
Struktūrinės švietimo reformos Lietuvoje	18
Švietimo prieinamumas ir socialinis teisingumas.....	20
Tyrimo metodologija	23
Tyrimo dalyviai.....	23
Tyrimo etika.....	23
Tyrimo metodai.....	24
Tyrimo rezultatai.....	25
Kaimo bendruomenių ypatumai.....	25
Kaimo bendruomenės ir mokyklos santykis.....	26
Kaimo mokyklos iššūkiai.....	28
Lietuvos kaimo mokykla tarptautiniame kontekste – lyginamoji analizė	33
Suomijos švietimo sistema ir švietimo politika kaimo mokyklos atžvilgiu	33
Ko galėtume pasimokyti?	34
Išvados.....	36
Literatūros sąrašas	37
Priedai.....	41

Įvadas

Šiuo metu Lietuvos kaimo mokyklos išgyvena krizinį laikotarpį. 2021 m. pabaigoje Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo pertvarkos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo pakeitimas, 2021). Šiuo nutarimu buvo nustatytas minimalus mokinių skaičius klasėse. Tam, kad būtų formuojama klasė, joje turi būti ne mažiau nei 8 mokiniai, o formuojamoje III gimnazijos klasėje – 21 mokinys. Nutarimas smarkiai keičia kaimo mokyklos gyvenimą – dalis kaimiškų gimnazijų neteks gimnazijos statuso, kitos turės sudaryti jungtines klases arba jungtis prie stambesnių mokyklų. Kaimo mokykloms klausimų kelia ir Tūkstantmečio mokyklų programa bei jos poveikis kaimo bendruomenėms. Vykstanti mokyklų tinklo reorganizacija tiesiogiai veikia kaimo mokyklos likimą. Ne paslaptis, kad vis daugiau kaimo mokyklų tampa stambesnių ugdymo įstaigų skyriais ar užveria duris visam laikui. Nors tokios švietimo politikos priežastis yra aiški – lėšų taupymas, dažnai nesusimąstome, kokį poveikį tai daro kaimo bendruomenėms.

Kaimo mokykla atlieka ne tik švietėjišką, bet ir socialinį vaidmenį. Mokykla yra dažnai įvardijama kaip kaimo širdis, vieta, vienijanti visas kartas bei telkianti bendruomenę. Regionuose esančios mokyklos padeda užtikrinti lygias galimybes, o tai yra vienas svarbiausių švietimo tikslų. Ugdymo įstaigos palaiko kaimo gyvybingumą, sėkmingiau pritraukia naujų gyventojų, kadangi vaikų ugdymo galimybės yra svarbus faktorius naujakuriams. Kaimo mokykla yra įvairių švenčių, susibūrimų vieta, įtraukianti visą kaimą. Šiuo metu kaimo bendruomenės jaučia daug nerimo dėl ateities. Mokyklos likimas yra tapatinamas su viso kaimo likimu. Uždarius kaime mokyklą tolsta ir kitos paslaugos, žmonės keliasi gyventi kitur ir taip kaimas nyksta.

Lietuvos kaimo mokykla ir jos istorinė raida Lietuvos mokslinėje literatūroje yra menkai tyrinėta. Kaimo mokykla dažnai yra paminima epizodiškai švietimo tyrimų kontekste. Rašant šį darbą nepavyko aptikti lietuvių mokslininkų darbų, dedikuotų būtent kaimo mokyklos specifikai tyrinėti, tad šis darbas būtų pirmas bandymas susisteminti informaciją apie kaimo mokyklos istorinę raidą XX a. Nors darbe skiriamas nemažas dėmesys švietimo kaime istorijai, daug dėmesio skiriama ir šiandieninėms kaimo mokyklos problemoms. Siekiant visapusiškai išnagrinėti ugdymo kaime ypatumus, darbe yra tyrinėjami socialinio teisingumo aspektai, kaimo mokyklos svarba bendruomenei bei jos vaidmuo mažinant socialinę atskirtį, Lietuvos švietimo politika regionuose yra lyginama su Suomijos švietimu regionuose.

Darbo objektas – ugdymas kaimo mokykloje.

Darbo tikslas – ištirti, kuo išsiskiria ugdymas kaimo mokykloje bei kokia yra kaimo mokyklos svarba.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti ugdymo kaimo mokykloje padėtį ir raidą XX a.;
2. Įvertinti kaimo mokyklos atliekamą socialinį vaidmenį;
3. Ištirti mokyklos santykį su kaimo bendruomene ir įvertinti jos svarbą;
4. Palyginti Lietuvos švietimo politiką regionuose su Suomijos.

Rašto darbą sudaro trys dalys: teorinė dalis, empirinė dalis ir Lietuvos ir Suomijos kaimo mokyklų palyginimas. Teorinė dalis susideda iš istorinės analizės ir šiandieninės kaimo mokyklos tyrimų apžvalgos. Šioje dalyje analizuojama kaimo mokyklos raida nuo Lietuvos valstybės susikūrimo 1918 m. iki šių dienų, yra lyginamas kaimo mokyklos atliekamas vaidmuo įvairiais istoriniais laikotarpiais. Nagrinėjant šiandieninę mokyklą daug dėmesio skiriama socialinio teisingumo užtikrinimui bei kaimo mokyklos reikšmei vietos bendruomenėms.

Empirinėje darbo dalyje yra pristatomas atliktas kokybinis tyrimas. Jo tikslas yra ištirti kaimo mokyklos santykį su bendruomene bei įvertinti kaimo mokyklos svarbą. Šiandieniniame kontekste, kai viešojoje erdvėje yra daug kalbama apie mokyklų jungimus ir uždarymus, ši dalis yra itin aktuali. Atliktas tyrimas atskleidžia bendruomenės santykį su mokykla bei leidžia išgirsti kaimo bendruomenių nuomonę apie vykdomas tinklo pertvarkas. Kokybinio tyrimo metu buvo apklausti 6 kaimų bendruomenių atstovai. Tyrimo metu buvo apklausiami kaimų seniūnai, seniūnaičiai, bendruomenių pirmininkai. Kaimuose, kurių atstovai buvo apklausti, veikia pagrindinio ugdymo mokyklos.

Trečiojoje darbo dalyje Lietuvos kaimo mokykla yra lyginama su Suomijos kaimo mokykla. Lyginamajai analizei atlikti Suomija pasirinkta ne atsitiktinai. Pirma, apie Suomijos švietimo modelį yra daug kalbama ne tik viešojoje erdvėje, bet ir įvairioje mokslinėje literatūroje. Dėl pasiekiamų aukštų tarptautinių tyrimų (PIRLS, PISA ir kt.) rezultatų į Suomijos švietimo sistemą dažnai bandoma lygiuotis. Kita priežastis, kodėl Lietuvą pasirinkta lyginti su Suomija, yra panaši šalių ekonominė raida XX a. pirmojoje pusėje. Tiek Lietuva, tiek Suomija tarpukariu buvo agrarinės valstybės ir iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo pasiekusios panašų išsivystymo lygį. Prasidėjus Antram pasauliniam karui Lietuva buvo okupuota Sovietų Sąjungos, kas pristabdė Lietuvos ekonominį augimą ir tolimesnį vystymąsi. Tuo tarpu, Suomija išsaugojo savo nepriklausomybę ir toliau sparčiai vystė savo ekonomiką Vakarų valstybių pavyzdžiu galiausiai daugumą jų pralenkdama švietimo srityje.

Literatūros apžvalga

Lietuvos kaimo mokykla kaip atskira ir unikali dabartinio švietimo dalis yra beveik netyrinėta. Kaimo mokyklas apžvelgiantys darbai yra pavieniai ir fragmentiški, jie yra orientuoti į mokyklų tinklo pertvarką ir įvairias reformas, kas šiame darbe taip pat bus tyrinėjama, tačiau juose mažai kalbama apie ugdymo proceso ypatumus kaime.

Procesus, vykstančius šiuolaikinėje kaimo mokykloje, yra tyrinėję Raimonda Račkauskaitė ir Vytolis Kučinskas savo straipsnyje apie mokyklų tinklo pertvarką (2002). Šią temą toliau nagrinėjo edukologės Audronė Juodaitytė, Daiva Malinauskienė, Rasa Pocevičienė bei Erika Masiliauskienė straipsnyje „Regioniškumo principo raiška mokyklų tinklo pertvarkoje ir pasekmės kaimo vaikų socialinei gerovei“ (2012). Šie straipsniai yra orientuoti į struktūrinius mokyklų tinklo pokyčius ir svarsto svarbią kaimo mokyklų uždarymo problemą, tačiau pačio ugdymo proceso specifikai kaimuose skiriama mažai dėmesio. Išsamesnį vaizdinį apie kaimo mokyklos specifiką ir kultūra leidžia susidaryti Vilmos Tidikytės straipsnis „Kaimo mokyklos socialinis portretas“ (2002), tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad per daugiau nei 20 metų nuo straipsnio pasirodymo gyvenimas kaimuose smarkiai pasikeitė. Struktūrinius pokyčius Lietuvos švietime yra nagrinėjęs ir edukologai R. Želvys bei A. Jakaitienė, straipsnyje nagrinėdami mokyklų tinklo pertvarkos įtaką švietimo kokybei bei socialiniam teisingumui (2022). Jų išvalgos yra itin svarbios šiam darbui. Mokyklų tinklo pertvarkas yra tyrinėję mokslininkai, M. Dumbliauskienė, S. Staugaitytė (2013), E. Kriaučūnas ir kt. (2016). Lietuvoje vykstančios mokyklų tinklo pertvarkos traukia ne tik edukologų, bet ir geografo dėmesį. Geografai V. Baranauskienė ir V. Daugirdas savo darbuose nagrinėja švietimo struktūrinių pokyčių priežastis, susijusias su populiacijos regionuose pokyčiais, bei jų įtaką socialinės ir teritorinės atskirties augimui (2017, 2018).

Ugdymas kaimo mokykloje yra kiek plačiau tyrinėtas užsienio literatūroje. Mokyklos ryšį su kaimo bendruomene yra tyrinėję mokslininkai Z. A. Barley ir A. D. Beesley (2007), D. Beach ir kt. (2019), M. Fargas-Malet ir C. Bagley (2022) bei daugelis kitų. Jų darbuose kaimo mokykla yra tyrinėjama kaip socialinio teisingumo ir lygių galimybių užtikrinimo garantas. Daug dėmesio yra skiriama mokyklos ir bendruomenės santykiams, kaimo mokyklos išskirtinumui bei socialiniam vaidmeniui. Itin įdomus yra A. Echazarra ir T. Radinger darbas apie ugdymą kaimo mokyklose remiantis tarptautinių tyrimų PISA ir TALIS duomenimis (OECD, 2019). Kaimo mokyklai daug dėmesio skiria Suomijos mokslininkai G. Karlberg-Granlund (2023), J. Kauko, J. Varjo, H. Pitkänen (2020), K. J. Solstad (2009), S. Tantarimäki ir A. Törhönen (2020) ir kiti. Šiuose darbuose daug dėmesio skiriama kaimo mokyklos specifikai, jos ryšiui su bendruomene bei ugdymo jose sėkmėms apžvelgti.

Lietuvos kaimo mokyklų istorija atskirai taip pat nėra tyrinėta – jos turime ieškoti bendrą švietimo istoriją apžvelgiančiuose moksliniuose darbuose. Taip pat, reikėtų paminėti, kad

švietimo istorija yra dažniau istorikų, o ne edukologų tyrimų objektas. Dėl to daugiau galime rasti informacijos apie švietimo reformas bei įvairius struktūrinius aspektus, bet ne apie patį ugdymo procesą ir jo subtilybes. Visgi, galime rasti ir keletą reikšmingų edukologinių tyrimų švietimo istorijos temomis. Vienas svarbesnių – dr. Meilės Lukšienės studija „Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje“ (1970). Lietuvos švietimo istorijai yra itin svarbūs ir istorikų darbai. Apie švietimą tarpukariu rašo istorikai T. Bukauskienė savo knygoje „Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918-1940 m.: antologija“ (1996), S. Kaubrys knygoje „Lietuvos mokykla 1918-1939 m.: galios imtis“, D. Mačiulis knygoje „Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką“ (2017). Apie švietimą sovietmečiu rašo istorikė Akvilė Naudžiūnienė (2021) bei edukologai Irena Stonkuvienė (2020, 2023), Juozas Žilionis (2002), tačiau visi šie istoriniai darbai nėra skirti kaimo mokyklos istorinei raidai apžvelgti.

Kaimo mokyklos istorinė analizė

Ugdymas kaimo mokykloje tarpukariu

1918 m. po Pirmo pasaulinio karo atsikūrusi Lietuva turėjo nuo nulio kurti savo švietimo sistemą. 1923 m. įvykusio gyventojų surašymo duomenimis, 67,4% Lietuvos gyventojų buvo raštingi (Mačiulis, 2005). Svarbu paminėti, kad dalis to meto raštingos visuomenės gebėjo tik skaityti. Surašymo duomenys atskleidžia ir tai, kad 85% šalies gyventojų gyveno kaimuose. Lietuvos švietimas sparčiai tobulėjo – tai įrodo 1940 m. surašymo duomenys, kurie rodo, kad neraštingumas šalyje siekė vos 2% (Želvys, 2018). Tokiam rezultatui pasiekti, žinoma, buvo būtina sukurti efektyvų mokyklų tinklą. Pirmaisiais nepriklausomybės metais šalyje buvo 1036 pradinės mokyklos. Per dvidešimt metų mokyklų skaičius išaugo daugiau nei dvigubai – 1939 m. Lietuvoje veikė 2334 pradinės mokyklos (Mačiulis, 2005). Nors tarpukariu mokyklų tinklas sparčiai plėtėsi, 1940 m. duomenys rodo, kad kaime gyvenančių žmonių skaičius beveik nepakito.

Tarpukario mokykloje itin svarbus buvo ideologinis švietimas. Pirmiausiai reikia pažymėti religijos įtaką to meto mokyklai. Lietuvos Seimo oficialiuose dokumentuose dažnai buvo akcentuojama, kad Lietuva – katalikiškas kraštas, tad nieko nuostabaus, kad mokyklose buvo privalomas tikybos mokymas (Kaubrys, 1989). Be religinio auklėjimo, daug dėmesio buvo skiriama ir tautiniam ugdymui. Lietuva buvo ką tik sukūrusi valstybę ir dar ieškojo identiteto. Kaip mažai valstybei, Lietuvai buvo svarbu deklaruoti tautos vienybę bei ugdyti patriotišką jaunimą. Šiuos tikslus įgyvendinti turėjo mokykla. Tautinis auklėjimas buvo svarbus ir dėl nepalankios Lietuvos geopolitinės situacijos. Vilniaus kraštą buvo užėmusi Lenkija, tad tarp valstybių visą tarpukario laikotarpį tvyrojo įtampa. Šalimais buvo ir Sovietų Sąjunga, kuri kėlė grėsmę Lietuvos saugumui. Įtampa buvo jaučiama ir valstybės viduje – gyventojų tarpe pasitaikydavo prolenkiškų nuotaikų, plito ir komunizmo idėjos. Vienas iš būdų užkirsti tam kelią buvo tautinis ugdymas mokyklose.

Taigi dėl įtakos Lietuvos švietimui konkuravo dvi jėgos – religija ir politinės partijos. Dvasininkija norėjo užtikrinti konfesiniu principu grįstą švietimo sistemą, kuri būtų atspari pokyčiams keičiantis situacijai Lietuvos politinėje arenoje (Mačiulis, 2011). Lietuvai atkūrus nepriklausomybę katalikų siekiu tapo įsteigti kuo daugiau katalikiškų mokyklų. Visgi, privačių mokyklų išlaikymas buvo brangus, tad šios idėjos buvo greitai atsisakyta. Nepajėgiant sukurti savo mokyklų tinklo buvo nutarta sukurti tam tikrą kontrolės mechanizmą valstybinėse mokyklose. Dvasininkija siekė užtikrinti tinkamą tikybos mokymą, o nuolatiniai vizitai mokykloje leido iš arti stebėti ir vertinti švietimo padėtį šalyje.

Nepriklausomybės pradžioje Seime svarstant švietimo įstatymus grūmėsi dvi idėjos – ar Lietuvos švietimą patikėti valstybei, taip kuriant valstybės monopolį švietimo sistemoje, ar švietimo įstaigų steigimo iniciatyvą palikti privačiam sektoriui, o valstybės pareiga būtų užtikrinti mokyklai reikalingas lėšas. Tokiu būdu būtų galima steigti katalikiškas mokyklas, kurias finansuotų valstybė.

1922 m. patvirtintoje Lietuvos Konstitucijoje buvo įrašyta nuostata, kad vaikų auklėjimas yra tėvų teisė ir pareiga (Mačiulis, 2011, 2023). Kadangi tuometinė visuomenė, ypač kaimuose, buvo religinga, buvo tikimasi, kad tėvai norės savo vaikus auklėti remiantis konfesiniais principais. Taip mokyklose tapo privalomas tikybės mokymas, kuriuo rūpinosi pati dvasininkija. Švietimo filosofija mokyklose buvo orientuota į katalikiškąją pasaulėžiūrą, todėl ugdymo turinys buvo orientuotas į tikėjimo dogmų ir teologijos studijas, kalbų mokymą (Juškienė, 2008).

1926 m. politinėje arenoje dominavusi krikščionių demokratų partija pralaimėjo rinkimus ir į valdžią atėjo kairiosios jėgos. Jos siekė stiprinti valstybės įtaką švietimui ir naikinti konfesiniam ugdymui daromas išlygas. Strateginiu švietimo tikslu tapo kelti gyventojų raštingumo lygį ir pritaikyti švietimą tolimesniam gyvenimui. Dėl šios priežasties norėta daugiau dėmesio skirti gamtos mokslams, profesiniam mokymui. Svarbiu tikslu tapo ir privalomo pradinio mokymo užtikrinimas, kuris dėl ekonominių sunkumų buvo vis atidėliojamas. Dėl įvykusio valstybės perversmo kairieji nespėjo įgyvendinti savo iniciatyvų. Po perversmo didesnis dėmesys buvo sutelktas į tautiškumo ugdymą mokyklose taip iššaukiant dvasininkijos nepasitenkinimą. Tautininkų tikslas buvo ugdyti valdžiai lojalius piliečius, kurie vadovautųsi tautininkų politikos principais.

Tuometiniame Lietuvos kaime daugiausiai gyvavo pradinės mokyklos, kurios buvo valstybinės (Mačiulis, 2005). Svarbiausias įrankis savai politikai įgyvendinti buvo mokytojas. Mokytojas dažnai buvo matomas kaip viso kaimo ugdytojas, todėl dauguma politinių jėgų norėjo patraukti jį į savo pusę. Dvasininkija rūpinosi, kad mokyklose dirbtų tik tikintys ir palankų požiūrį į bažnyčią turintys mokytojai (Mačiulis, 2011). Tuo tarpu valdžios institucijos rūpinosi mokytojų nusistatymu valdžios atžvilgiu. Mokytojai būdavo pradedami sekti dar besimokydami mokytojų seminarijose, jų darbą ir politines nuostatas stebėjo mokyklų inspektoriai. Mokytojas turėjo laviruoti tarp dviejų skirtingų ideologijų. Po valstybės perversmo 1926 m., kai Lietuvos prezidentu tapo A. Smetona, mokytojas tampa dar svarbesne asmenybe šalies politikams. Jie tampa lojalios valdžiai visuomenės ugdytojais. Tai tampa vienu iš svarbiausių mokytojų prioritetų. Nedalyvavimas A. Smetonai skirtose iškilmėse ar jo atvaizdų mokykloje nepakabinimas galėjo kelti rimtų abejonių mokytojo ištikimybe santvarkai, o tokie mokytojai buvo laikomi netinkamais ugdyti jaunąją kartą (Mačiulis, 2005). Kilus režimo konfliktui su Katalikų bažnyčia, glaudžių ryšių palaikymas su dvasininkija taip pat buvo laikomas nederamu.

Mokytojui nepakako būti palankiai nusiteikusių tuometinės valdžios atžvilgiu – reikėjo nuolatos savo lojalumą įrodinėti ir aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje. Žinoma, visuomeninė veikla turėjo derėti su valstybės keliamais lūkesčiais mokytojui – šviesti visuomenę ir skleisti lietuviybės idėjas. Mokytojai vis sparčiau pradėjo jungtis prie tautininkų sąjungų taip užsitikrinant režimo palankumą ir išsklaidant visas abejones dėl jų lojalumo (Mačiulis, 2004, 2005). Tai tapo tam tikru saugumo garantu – tokie mokytojai, net jei ne itin pasižymėdavo savo darbe, būdavo

nepaliečiami, kadangi buvo aktyvūs visuomenės veikėjai. Mokytojams, dirbusiems pasienyje su Lenkija ar Latvija buvo keliami dar didesni reikalavimai. Jie turėjo ne tik būti lojalūs valdžiai ir aktyvūs visuomenininkai, bet jie buvo atsakingi ir už vietovės gyventojų tautinio tapatumo formavimą. Mokytojo darbas pasienio teritorijose būdavo vertinamas pagal to kaimo kultūrą – ar jie kalba lietuviškai, ar mini valstybines šventes. Sulietuvinti šalies pakraščius buvo jų misija.

Mokytojas tarpukario kaime buvo laikomas tarpininku tarp vyriausybės ir visuomenės. Jis buvo kaimo švietėjas ir auklėtojas. Kaimo gyventojų akimis mokytojas buvo tapęs neoficialiu valdžios atstovu kaime ir turėjo milžinišką autoritetą. Didžiausią grėsmę jo autoritetui kėlė kaimuose gyvavusios dorovinės normos. Jas diktavo ir akylai prižiūrėjo vietos Katalikų bendruomenė. Aštrėjant mokyklos ir bažnyčios santykiams dažnai pasitaikydavo bandymų atsikratyti nepalankių mokytojų, dažniausiai tautininkų, juos apskundžiant dėl nederamo elgesio. Mokyklų inspektoriai atidžiai nagrinėdavo kiekvieną skundą prieš mokytoją. Pasitaikydavo atvejų, kad mokytojui tiesiog nesisekdavo įsilieti į kaimo bendruomenę, kildavo įvairių konfliktų su vietos gyventojais ir tai buvo pakankamas pagrindas perkelti jį kitur. Buvo rašomi įvairūs skundai, siekiant mokytojus iškeldinti ir įkelti į jų vietą bažnyčiai palankesnius asmenis. Kaimuose tam tikra prasme vyko autoritetų kova dėl kaimo bendruomenės dorovinio auklėjimo. Reikia pabrėžti, kad mokytojai turėjo būti tikintys asmenys ir per daug nekonfliktuoti su religinėmis institucijomis, tačiau režimui daug svarbiau buvo stipresnis valdžiai palankaus mokytojo autoritetas, o ne kunigo. Kunigai aršiai kovojo su į kaimo gyvenimą besiskverbiančiomis režimui palankiomis organizacijomis – tautininkais ir skautais, kuriems vadovaudavo mokytojai. Jie nebijojo pasinaudoti savo autoritetu nukreipiant mokinių tėvus prieš nepalankų mokytoją. Pasitaikydavo net grasinimų, kad tiems, kurie nepaliks minėtų organizacijų, neteiks bažnytinių patarnavimų (Mačiulis, 2005). Mokytojas atsidūrė tarp dviejų ugnių: valdžios ir Katalikų bažnyčios spaudimo. Visgi valdžia neketino nusileisti – jų nuomone, bažnyčia galėjo pretenduoti tik į moralinio autoriteto viršenybę, tačiau bendruomenės veiklai daug reikšmingesne figūra turėjo tapti mokytojas.

Apibendrinant, kaimo mokykla tarpukariu turėjo tarnauti ideologijai, tačiau šalyje buvo diskutuojama, kuriai. Lietuvos dvasininkija, kuri turėjo svarbų autoritetą visuomenėje, norėjo užtikrinti konfesiniais principais grįstą švietimą. Valdžios pareigūnai, ypač po 1926 m., siekė užtikrinti valstybės monopolį švietimo srityje ir ugdyti tautininkų idealus palaikančius piliečius. Nepriklausomos Lietuvos švietimo sistema formavosi visą tarpukario periodą, tačiau švietimo sistemos kūrimo darbai buvo nutraukti prasidėjusios sovietinės okupacijos.

Ugdymas kaimo mokykloje sovietmečiu

1940 m. Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga. Už metų nuo okupacijos pradžios daugybė lietuvių buvo susodinti į traukinių vagonus ir išvežti į Sibirą. Lietuvos kaimas neteko daugybės ūkininkų, o šalies švietimo sistema – net 1094 mokytojų ir profesorių (Balažentis et al., 2019).

Sovietmečių mokyklų tinklas smarkiai išsiplėtė. Tai įrodo Joniškio rajono pavyzdys: rajone 1963 m. buvo 6 vidurinės mokyklos, 2 darbo jaunimo vidurinės mokyklos, 18 aštuonmečių, 32 pradinės mokyklos, 31 vakarinė kaimo jaunimo klasė (Balažentis et al., 2019). Mokyklos uždaviniu tapo auklėti aktyvią ir sąmoningą jaunąją kartą, kuri tęs komunizmo „statybos“ darbus.

Sovietų režimas į mokyklą atnešė daug pokyčių: mokykla buvo atskirta nuo bažnyčios, nebemokama tikybos, lotynų kalbos. Ugdymo programose atsirado Sovietų Sąjungos istorija, rusų kalba. Imperija buvo tolerantiška joje esančioms kultūroms ir jų įvairovei, todėl mokyklose buvo leista mokyti lietuvių kalba, tačiau mokymosi turinys buvo griežtai kontroliuojamas komunistų partijos. Apie to meto visuomenę netgi plito posakiai „nacionalinė savo forma, socialistinė turiniu“ (Brower, 1973). Žinoma, rusų kultūra buvo vertinama kaip pranašesnė, lyginant su kitomis, ir turėjo aukštesnį statusą. Mokyklos taip pat buvo reorganizuotos remiantis Sovietų Sąjungos švietimo modeliu. Kaimuose dažniausiai buvo sutinkamos pradinės mokyklos, kurias sudarė 4 klasės, didesniuose miesteliuose ir miestuose esančios progimnazijos ir gimnazijos buvo reorganizuotos į septynmetes, o vėliau aštuonmetes mokyklas (Balažentis et al., 2019). Jos dažnai buvo jungiamos į vieną vidurinę mokyklą, kurią sudarė 11 klasių. Per visą sovietinį laikotarpį mokyklos buvo keletą kartų reorganizuotos. Visgi, kaip ir tarpukariu, mokykla turėjo skleisti valdžios nustatytą ideologiją, tik, žinoma, ji smarkiai skyrėsi savo turiniu.

Svarbiausias ideologinis mokyklos uždavinys buvo naujojo sovietinio žmogaus kūrimas. Naujasis žmogus buvo formuojamas visapusiškai: jis turėjo pasižymėti tam tikra fizine forma, socialiniu statusu, asmeninėmis savybėmis (Kestere et al, 2020, Kestere & González, 2021). Naujasis žmogus turėjo pasižymėti gera fizine sveikata. Tuo rūpinosi pati valstybė – organizuodavo sveikatos patikrinimus mokyklose. Naujajam žmogui turėjo būti būdingas kolektyvinės veiklos prioretizavimas, atsidavimas darbui, drausmė, herojiškumas. Šias vertybes buvo svarbu diegti to meto mokyklose. Neigiamomis asmeninėmis savybėmis buvo laikomas pasyvumas, nedrausmingumas, egoizmas, žalingi įpročiai. Ideologijos diegimas jaunimui buvo neatsiejama kiekvienos pamokos dalis, ji buvo skleidžiama vadovėlių pagalba. Mokinio interesai nebuvo laikomi švietimo sistemos prioritetu, priešingai nei esame linkę manyti šiandien. Mokinio pareiga buvo išmokti mokytojo pateiktą medžiagą, dalyvauti tokiose užklasinėse veiklose, į kokias paskirdavo mokytojai, o ne jie patys pasirinkdavo (Tijūnėlienė, 2000). Mokykloje veikė spaliukų, pionierių, komjaunuolių organizacijos. Jos veikė kaip horizontaliosios kontrolės būdas, reikalingas užtikrinti kolektyvinį stebėjimą ir savikontrolę. Tai taip pat buvo būdas įtraukti mokinius į kolektyvinę veiklą, kadangi individualizmas sovietinėje santvarkoje nebuvo priimtinas. Visgi, dalyvavimas šiose organizacijose buvo priverstinis, todėl jo efektyvumas kelia abejonių (Naudžiūnienė, 2021). Mokytojas buvo atsakingas ir už savo mokinių sėkmę. Jeigu mokiniui nesisekė moksluose, tai reiškė mokytojo nekompetenciją. Dėl šios priežasties mokyklose itin didelė svarba buvo teikiama mokymosi

rezultatams, o ne asmenybės ugdymui, priešingai nei skelbia mūsų šiandieniniai švietimą reglamentuojantys įstatymai. Mokytojai turėjo būti savo dalyko specialistai ir žinovai, o mokiniai buvo matomi kai kolektyvas, o ne individualios asmenybės.

Nors komunistų partija deklaravo siekį sukurti lygią visuomenę, kurioje darbo žmonės nebūtų išnaudojami, ugdymas kaimo mokykloje dažniausiai būdavo prastesnės kokybės negu mieste. Mokytojai kaime dažnai būdavo prastesnės kvalifikacijos, kai kurie net nebaigę aukštojo mokslo, kas darė įtakos ir mokinių rezultatams, kurie kaime buvo pastebimai žemesni (Stonkuvienė, 2023, Titma & Saar, 1995). Iš kaimo į miestą atėję mokiniai mokėsi specialiose kaimo vaikams skirtose klasėse, jie rečiau pabaigdavo mokyklą. Viena iš mokyklos užduočių kaime buvo padėti kolūkiams. Mokytojai skaitė paskaitas kolūkiečiams, organizavo kultūrinį kolūkio gyvenimą. Be pareigų mokykloje mokytojas dažnai dirbdavo ir kolūkyje – surašinėdavo gyvulius, rinko valstybines paskolas ir t.t. Mokyklos rėmė kolūkius ir darbo jėga, pvz., vesdavosi mokinius padėti nuimti derlių.

Ugdymas nepriklausomos Lietuvos kaime

Visos sovietinio bloko šalys turėjo identišką arba panašią švietimo sistemą. Sovietų Sąjungai žlugus ir valstybėms paskelbus nepriklausomybę, jos turėjo perkurti savo švietimo sistemą. Buvo manoma, kad posovietinės šalys perims vakarietišką ugdymo modelį. Pasaulio bankas, Europos komisija ir kitos institucijos siūlė savo paramą ir įžvalgas posocialistinėms šalims, bandančioms reformuoti savo švietimo sistemą, tačiau rekomendacijos buvo visiems vienodos neatsižvelgiant į šalių kultūrinį ir istorinį kontekstą (Želvys, 2018). Dėl šios priežasties šiandien matomi reformų rezultatai yra ne tokie, kokių buvo tikimasi. Vienos šalys, ypač tos, kurios įstojo į ES, savo išsivystymo lygiu iš tiesų priartėjo prie Vakarų Europos valstybių. Kitos šalys, nors ir stengiasi vyti, nepajėgia pasivyti europinių rodiklių. Likusios valstybės patyrė nusivylimą ES siūlomomis rekomendacijomis ir ėmėsi ieškoti savo kelio reformuojant valstybę. Lietuva pasuko reformų keliu. Po nepriklausomybės atkūrimo pagrindinis švietimo reformų tikslas šalyje buvo sukurti šiuolaikišką ir modernią, nuo Vakarų Europos valstybių neatsiliekančią švietimo sistemą (Želvys, 2022). Buvo grįžta prie tarpukario švietimo tradicijos – atkuriamos gimnazijos, susirūpinta tautiniu ugdymu.

Dar iki Lietuvai atgaunant nepriklausomybę, 1988 m. buvo sukurta Tautinės mokyklos koncepcija. Joje įvardijamas švietimo tikslas yra ugdyti humanizmo ir demokratijos vertybes. Daug dėmesio yra skiriama doroviniam, meniniam ugdymui, humanitariniams mokslams. Negalime teigti, kad mokymosi pasiekimai tampa mažiau svarbūs, tačiau, lyginant Tautinės mokyklos koncepciją su Sovietų Sąjungos ugdymo filosofija, už mokymosi pasiekimus daug svarbiau vaiko asmeninė raida. Svarbiausiu švietimo objektu tampa nebe ideologija, o žmogus ir jo individualumas. Visgi, šis tikslas turi būti siekiama tautinėje mokykloje, kurioje dėmesys būtų skiriamas savo tautos kultūrai, tradicijoms, kalbai. Po 50 m. trukusios okupacijos, ši pozicija yra suprantama. Lietuvai reikėjo išsiugdyti naują Lietuvos piliečių ir patriotų kartą. Koncepcijoje siūloma ugdymo turinį parinkti

remiantis etnokultūriniais principais – mokomuosius dalykus sieti su tėvynės ir gimtosios kalbos temomis. Antrą kartą geros mokyklos samprata buvo suformuluota jau nepriklausomoje Lietuvoje 1994 m. Tuo metu tautos laisvės ir pilietiškumo idėjos buvo ne mažiau svarbios (Geros mokyklos koncepcija, 2013). Joje akcentuojama mokyklos ir bendruomenės sąveika demokratijos ir pilietiškumo vertybių ugdymo kontekste. Daug idėjų buvo pasiskolinta iš pirmosios koncepcijos, pvz., moraliniai vaiko ugdymo principai, tautinio tapatumo ir savimonės ugdymo tikslai.

Ilgainiui, tautinės tapatybės formavimo tikslai tapo mažiau svarbūs valstybei. Lietuvai stojant į ES ir NATO daug aktualiau pasidarė vaiko ugdymas globalios visuomenės kontekste. Lietuvoje buvo pradėtos diegti tarptautinių organizacijų, tokių kaip EBPO, UNESCO, Pasaulio banko, rekomendacijos dėl švietimo sistemos modernizavimo. Kaip taikliai pastebi L. Duoblienė (2010), Lietuvos švietimo sistema tapo orientuota į tarnystę tarptautinėms organizacijoms. Nors šis kelias įvardijamas kaip teisingas, visgi yra pasigendama tam tikro ugdymo filosofijos kryptingumo. 2013 m. ir 2015 m. geros mokyklos koncepcijose yra kalbama apie geros mokyklos sampratą tarptautiniame kontekste. Mokymasis mokykloje turi būti patirtinis, kontekstualus ir interaktyvus – peržengiantis mokyklos sienas, globalus.

Ugdymo kaimo mokykloje kaita

Visais laikais kaimo mokykla atliko svarbų vaidmenį ugdydama kaimo bendruomenes. Tarpukariu ir sovietmečiu mokykla atliko ideologijos sklaidos funkciją. Tarpukariu buvo svarbu ugdymą grįsti tautiniais principais taip reaguojant į šalies nepalankią geopolitinę padėtį. Ideologinis mokyklos vaidmuo tapo itin svarbiu po 1926 m. valstybės perversmo. Tuo metu reikėjo ugdyti ne tik patriotišką, bet iš šalies valdžiai lojalų visuomenę. Kadangi didžioji valstybės gyventojų dalis gyveno kaimuose, kaimo mokykla buvo vienas svarbiausių įrankių nuomonei apie valstybės santvarką formuoti. Sovietmečiu mokykla savo ideologinio vaidmens neprarado, tačiau naujoji ideologija smarkiai skyrėsi nuo ankstesnės. Mokyklos tapo Sovietų Sąjungos šlovinimo vieta, o atsisakymas vykdyti šią funkciją galėjo privesti prie žiaurių represijų prieš mokyklos bendruomenę. Tarpukariu mokykloje buvo kuriamas modernus Lietuvos pilietis, sovietmečiu – „naujasis žmogus“. Jiems abiem yra būdingas lojalumas valdžiai, nuolankumas, sąžiningumas, darbštumas. Tokios savybės kaip kūrybiškumas ir kritinis mąstymas pasidarė svarbios tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Sovietmečiu itin didelė reikšmė buvo teikiama mokymosi rezultatams, kadangi buvo svarbus įvairių specialistų rengimas. Nors šiandieniniuose švietimo dokumentuose vienas svarbiausių švietimo uždavinių yra asmenybės ugdymas, mokymosi pasiekimų akcentavimas niekur nedingo. Mes dažnai mėgstame palyginti savo tarptautinių tyrimų rezultatų duomenis su kitomis valstybėmis, iš švietimo sistemos reikalaujama neatsilikti nuo Vakarų Europos valstybių. Visgi, negalime teigti, kad požiūris į mokinį yra toks pats. Priešingai – šiandien kiekvienas mokinys yra vertinamas kaip

individuali asmenybė, o ne kolektyvo dalis. Individualizmas, kuris Sovietų Sąjungoje buvo vertinamas kaip blogybė, nepriklausomybės metais tapo svarbia ugdymo dalimi.

Keitėsi ir mokyklos kaimo vaidmuo. Tarpukariu ir sovietinės okupacijos metais mokykla buvo svarbi kaimo bendruomenei, kadangi valstybė buvo suinteresuota kaimo mokyklos svarba. Tik mokyklai tapus svarbia kiekvieno kaimo bendruomenės nario gyvenimo dalimi, buvo galima formuoti kaimo bendruomenės politines nuostatas. Be mokinių ugdymo užtikrinimo, mokyklos organizavo ir popamokinę veiklą, kuravo įvairias jaunimo organizacijas, palankias tuometiniam režimui. Dėl glaudžių asmeninių ryšių su vietos bendruomene, mokyklos atliekamas auklėjamasis vaidmuo neapsiribodavo vien mokykla, bet persikeldavo į kaimą. Sovietmečiu mokykla buvo atsakinga ir už pagalbą kolūkiams bei kaimo kultūrinio gyvenimo organizavimą, kadangi išsilavinusių žmonių to meto kaimuose nebuvo tiek jau daug.

Šiandien kaimo mokyklos svarba yra sumenkusi. Smarkiai pasikeitusi yra ir demografinė padėtis. Tarpukariu Lietuvos kaimuose gyveno daugiau nei 80% šalies gyventojų. Šiandien šis skaičius siekia beveik trečdalį. Dėl tokio populiacijos pokyčio kaimo mokykla nebėra pagrindinė idėjų sklaidos vieta. Nors švietimo sistema deklaruoja tikslą užtikrinti švietimo prieinamumą, vis daugiau kaimo mokyklų yra likviduojamos, taip nutolinant gyventojus nuo ugdymo institucijų.

Švietimo struktūrinių pokyčių įtaka kaimo mokyklai

Kaimo mokyklos specifika

Tam, kad geriau suprastume kaimo mokyklos specifiką, turime apžvelgti, kokiame kontekste ji egzistuoja. Pirma, kaimo bendruomenės paprastai yra nutolusios nuo regionų centrų. Tai lemia glaudesnę gyventojų bendravimą bendruomenės viduje. Taip pat, visoje Europoje gyventojų skaičius kaimuose nuosekliai mažėja – kaimai nyksta. Lietuvos kaimuose, 2024 m. duomenimis, gyvena beveik trečdalis (31,5% - Oficialiosios statistikos portalo duomenys) šalies gyventojų. Kitas svarbus faktorius yra socialinė-ekonominė žmonių padėtis. EBPO duomenimis, daugumoje pasaulio valstybių socialinę-ekonominę atskirtį patiriantys žmonės daugiau gyvena kaimuose nei miestuose (OECD, 2019). Taigi kaimo kontingentas reikšmingai skiriasi nuo miestų ir tai taip pat daro įtaką švietimo rezultatams.

Šiandieninė kaimo mokykla atlieka unikalų socialinį – kultūrinį vaidmenį kaimo bendruomenėje. Kaimo mokyklos ir kaimo bendruomenės ryšys yra labai glaudus ir labai praktinis. Mokyklos patalpos dažnai tampa įvairių renginių vieta, kaimo bendruomenės nariai yra mokinių tėvai, kurie tiesiogiai įsitraukia į mokyklos veiklą, didelė dalis mokyklos personalo yra vietos gyventojai. Mokykla kaime yra ir pagrindinis darbdavys – bendruomenės nariai yra mokyklinių autobusų vairuotojai, valgyklų darbuotojai, mokytojai, administracijos darbuotojai. Taigi ne tik mokinių tėvai, bet ir likusi kaimo bendruomenės dalis įsitraukia į mokyklos gyvenimą. Mokykloje rengiami renginiai, šventės, mokinių pasirodymai yra svarbi kaimo kultūrinio gyvenimo dalis, kadangi kultūros įstaigų kaime yra daug mažiau nei miestuose.

Tyrinėjant užsienio šalių patirtis galime rasti nemažai sėkmingų kaimų mokyklų pavyzdžių. Mokyklos sėkmė smarkiai priklauso ir nuo vietos bendruomenės palaikymo. Tyrimai rodo, kad mokyklos, palaikančios glaudžius santykius su bendruomene lengviau prisitraukia savanorių, yra stipriai palaikomos vietos bendruomenės (Barley & Beesley, 2007). Toks pasitikėjimas leidžia mokyklai efektyviau funkcionuoti turint mažiau lėšų. Mokykla užtikrina vietovės gyvybingumą ir tam tikras socialines garantijas. Uždarius mokyklą kaime sparčiai ima mažėti gyventojų, užsidaro ir kitos svarbios įstaigos: bibliotekos, pašto skyriai, kultūros centrai, parduotuvės (Baranauskienė, & Daugirdas, 2018). Tokia vietovė nutolsta nuo regionų centrų, gyventojų gyvenimo kokybė suprastėja, jiems tampa sunkiau prieinamos įvairios paslaugos. Kaimų gyventojai vis dažniau susiduria su teritorine atskirtimi.

Kitas kaimo mokyklų išskirtinis bruožas yra mažas mokinių skaičius klasėse. Dėl mokinių skaičiaus klasėje visuomenėje vyksta karštos diskusijos. Mokytojai 2023 m. mokytojų streiko metu reikalavo mažinti klases, šią idėją smarkiai palaiko pedagogai bei visuomenė. Mokytojai pastebi, kad suvaldyti klasę, kurioje yra 30 mokinių ir užtikrinti kokybišką ugdymo procesą yra itin sudėtinga. Žinoma, būtina įvertinti ir šio prašymo įgyvendinimo realistiškumą, kai šalyje trūksta mokytojų bei

lėšų. Šiuo metu, maksimalus mokinių skaičius klasėje yra 30 mokinių, o minimalus – 8. Tai kelia sunkumų ir miesto ir kaimo mokykloms. Kol miesto mokyklų mokytojai vargsta bandydami susidoroti su tokiu dideliu mokinių skaičiumi klasėje, kaimo mokyklos nerimauja dėl minimalaus mokinių skaičiaus surinkimo. Itin daug nerimo kelia reikalavimai dėl minimalaus mokinių skaičiaus formuojant klases pagal vidurinio ugdymo programas. Šiuo metu minimalus skaičius yra 21 mokiny, kas yra labai nerealistiškas reikalavimas rajonuose esančioms gimnazijoms.

Tyrimai rodo, kad mokinių skaičius klasėje daro tiesioginę įtaką mokinių akademiniam pasiekimams. Didesnėse klasėse paprastai būna daugiau triukšmo, todėl pamokos metu mokytojas išdėsto mažiau medžiagos. Taip pat didesnėse klasėse sunkiau organizuoti darbą grupėse, kuris yra efektyvus mokymosi metodas, kadangi atsiranda per daug grupių, kurių darbą reikia kontroliuoti. Mažesnėse klasėse mokytojas turi galimybę užmegzti ryšį su kiekvienu mokiniu, o mokinio-mokytojo ryšys, pasak mokslininkų, turi didelę įtaką mokinių rezultatams. JAV efektyviai dirbančios kaimo mokyklos, pasiekiančios aukštus mokinių rezultatus, stengiasi sudaryti kelias mažesnes klases, kad mokymosi procesą būtų galima sėkmingiau individualizuoti kiekvienam mokiniui (Barley & Beesley, 2007). Atlikti tyrimai Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje rodo, kad geriausių rezultatų mokiniai pasiekia klasėse, kuriose yra mažiau nei 20 mokinių (Etim et al., 2020). Mokslo bendruomenėje nėra pasiektas konsensusas dėl klasės dydžio reikšmės mokymosi rezultatams. Nors vienos studijos rodo labai ženklią ryšį, kitose jo nerandama. Pastebima, kad didžiausias skirtumas egzistuoja pradinėse klasėse kalbant apie skaitymo gebėjimus – mokiniai mažesnėse klasėse greičiau išmoka skaityti ir demonstruoja aukštesnius skaitymo pasiekimus nei jų bendraamžiai didesnėse klasėse. Mažesnės klasės yra itin naudingos mokiniams iš nepalankios SEK aplinkos. Buvo pastebėta, kad mažesnėse klasėse besimokantys mokiniai iš nepalankios SEK aplinkos dažniau pabaigia mokyklą. PISA duomenys rodo, kad mokant mažiau mokinių pamokos metu mokytojas gali sėkmingiau personalizuoti pateikiamą informaciją. Tyrimo metu pastebėta, kad mokiniai, kuriems informacija yra pateikiama pritaikant ją prie mokinių konteksto, pasiekia aukštesnių mokymosi rezultatų. Taigi galime daryti prielaidą, kad mažesnėse klasėse besimokantys mokiniai, mokomi kompetentingo mokytojo, gali patirti didesnę mokymosi sėkmę.

Kalbant apie kaimo mokyklas, daug kritikos sulaukia jungtinės klasės. Klasių jungimo taisyklės yra numatytos mokyklų tinklo kūrimo taisyklėse (2011). Jose nurodyta, kad galima jungti tik dvi klases, jungtinėje klasėje turi būti ne mažiau nei 8 mokiniai ir ne daugiau nei 24. 2021 m. taisyklių pakeitimas nurodo, kad III gimnazijos klasė galės būti formuojama iš ne mažiau nei 21 mokinio. Tokie pokyčiai neigiamai veikia kaimo mokyklas, kur mokinių skaičius yra mažesnis. Toks Vyriausybės nutarimas reiškia, kad kaimiško gimnazijos turi konkuruoti dėl mokinių ir didelė dalis jų turės reorganizuotis į pagrindinio ugdymo mokyklas. Mokyklos, kuriose egzistuoja jungtinės klasės, dažnai yra jungiamos su kitomis mokyklomis arba tiesiog likviduojamos. Visgi, tyrimai rodo,

kad jungtinės klasės gali būti efektyvios ir jose mokiniai taip pat gali pasiekti aukštų rezultatų (OECD, 2019). Pavyzdžiui, Montessori filosofija besiremiančios mokyklos sudaro pagal amžių mišrias klases taip skatindamos socialinę sąveiką, bendradarbiavimą ir empatiją. Italijoje atliktas tyrimas lyginant pradinių klasių mokinių, besimokančių jungtinėse ir paprastose klasėse, standartizuotų testų rezultatus atskleidė, kad mokinių, kurie mokosi jungtinėse klasėse, rezultatai yra vidutiniškai 16% aukštesni nei mokinių, besimokančių su savo bendraamžiais. Taip pat nustatyta, kad didžiausią pažangą jungtinėse klasėse padaro jaunesni tokios klasės mokiniai bei mokiniai iš nepalankios SEK aplinkos (Barbetta et al., 2019). Vyresniems ir palankiai SEK aplinkai priklausantiems mokiniams mokymasis jungtinėse klasėse neturi didelės reikšmės. Visgi, mokymasis jungtinėse klasėse turi būti įgyvendinamas sistemingai ir nuosekliai, jam būtinas tęstinumas. Priešingu atveju, mokymasis jungtinėse klasėse gali turėti neigiamų pasekmių mokymosi rezultatams, ypač vyresnių jungtinės klasės mokinių. Mokytojai taip pat mato iššūkių dirbant jungtinėse klasėse: išaugęs darbo krūvis, kadangi pasiruošti pamokoms jungtinėje klasėje yra sudėtingiau, mokymosi priemonių trūkumas – dauguma vadovėlių yra pritaikyti mokymui įprastose klasėse, reikia specialaus pasiruošimo, kurio daugumai mokytojų trūksta (Fargas-Malet & Bagley, 2022; Karlberg-Granlund, 2023). Didžiausia mišrių klasių problema slypi mokytojų rengime – jis yra pritaikytas darbui miesto kontekste, o kaimo mokyklos specifikai praktiškai neskiriama dėmesio. Darbui mokyklose su jungtinėmis mokytojui reikia daugiau tarpdalykinių kompetencijų, kadangi tokiose mokyklose dažnai trūksta pedagogų. Mokytojui dažnai tenka dėstyti kelis mokomuosius dalykus, kas taip pat nereiškia prastos švietimo kokybės – tai reikšmingai priklauso nuo mokytojo kompetencijos.

Struktūrinės švietimo reformos Lietuvoje

Lietuva išgyveno daug švietimo reformų. Po nepriklausomybės atkūrimo pagrindinis švietimo reformų tikslas šalyje buvo sukurti šiuolaikišką ir modernią, nuo Vakarų Europos valstybių neatsiliekančią švietimo sistemą. Antrasis švietimo reformos etapas buvo inicijuotas 1998 m. Juo buvo siekiama gerinti švietimo kokybę, o vienas iš numatytų būdų tai padaryti buvo struktūriniai pokyčiai. Svarbi to priežastis yra depopuliacija. Žmonių kaimuose itin sumažėjo antrame dešimtmetyje išaugus emigracijos mastams. Depopuliacijai įtaką daro ir natūralus gyventojų skaičiaus mažėjimas – mažas gimstamumas, senstanti visuomenė (Baranauskienė & Daugirdas, 2018). Visgi svarbu pastebėti, kad paskutinius porą metų nuolatinių gyventojų skaičius auga. Nuolatinių gyventojų augimą galime pastebėti ne tik miestuose, bet ir kaimuose.

2004 m. Švietimo ir mokslo ministerija pateikė mokyklų tinklo pertvarkos metodines rekomendacijas, kuriose konstatuojama, kad tuometinė švietimo sistema buvo nepajėgi užtikrinti švietimo kokybę bei lygias mokymosi galimybes kiekvienam mokiniui (Švietimo ir mokslo ministerija, 2004). Savivaldybių požiūris į mokyklų tinklo pertvarką skyrėsi: vienos savivaldybės noriai ėmėsi pokyčių, tačiau kitos bandė išsaugoti mažesnes kaimo mokyklas tokį sprendimą

argumentuodamos geresniu švietimo prieinamumu bei geresne ugdymo kokybe mažesnėse klasėse. Skirtingi savivaldybių požiūriai į mokyklų tinklo pertvarką nulėmė lėtą reformos eigą.

2000-2001 m. šalyje gyvavo 2354 bendrojo ugdymo mokyklos. Keičiantis demografiniai situacijai šalyje mokinių skaičius vis mažėjo, tad nenuostabu, kad švietimo struktūrą reikėjo reorganizuoti. Vykdamas mokyklų tinklo pertvarką Lietuvoje po dešimties metų veikė 1321 mokykla, o 2023-2024 mokslo metais – 909 bendrojo ugdymo mokyklų (Oficialiosios statistikos portalas). Taigi per 20 mokyklų tinklo optimizavimo reformos metų mokyklų skaičius sumažėjo daugiau nei per pusę (Želvys & Jakaitienė, 2022). Kadangi struktūrinių pokyčių tikslas buvo pagerinti švietimo kokybę, kyla natūralus klausimas, ar tai padėjo kiekvienam mokiniui užtikrinti kokybišką mokslą ir sumažinti atskirtį tarp kaimo ir miesto mokyklų? Jeigu apžvelgtume tarptautinius mokinių pasiekimų rodiklius, pamatytume, kad atotrūkis tarp miesto ir kaimo mokyklos niekur nedingo. 2001 m. PIRLS tyrimo rezultatai rodo, kad skaitymo gebėjimai miesto ir kaimo mokyklose skiriasi apie 30 balų, o 2021 m. – 39 balai. Tai indikuoja ne tik atotrūkio nemažėjimą, bet netgi jo tolimesnį augimą. Lyginant PUPP ir VBE rezultatus nuo reformos vykdymo pradžios iki dabar matome, kad ir jų rezultatai nepagerėjo (Želvys & Jakaitienė, 2022). Jeigu nematome gerėjančių mokymosi pasiekimų, kaip dar galime pamatuoti reformos, kurios tikslas gerinti ugdymo kokybę, rezultatus? R. Želvys ir A. Jakaitienė (2022) pastebi, kad ugdymo įstaigų optimizavimo reforma sprendė ne švietimo kokybės, kaip buvo teigiama, problemas, o racionalaus išteklių panaudojimo problemą, kuri taip pat yra aktuali. Visgi, jeigu vertinsime reformos sėkmę pagal jos pradžioje iškeltus tikslus, galime drąsiai teigti, kad reforma savo tikslo nepasiekė.

Šiuo metu vykstantis Tūkstantmečio mokyklų projektas skatina naujus struktūrinius pokyčius, kurie kelia naują grėsmę mažesnių mokyklų egzistavimui. Projekto deklaruojamas tikslas yra sukurti integralias, optimalias ir kokybiškas ugdymo sąlygas mokinių pasiekimų atotrūkiams savivaldybėse mažinti (ŠMSM, 2022). Projekte dalyvaujančios mokyklos įsipareigoja mažinti jungtinių klasių skaičių, didinti mokinių, tenkančių vienam mokytojui skaičių bei demonstruoti aukštesnius mokymosi pasiekimus. Būtina paminėti, kad dalyvavimas Tūkstantmečio mokyklų projekte nėra privalomas, tai sprendžia savivaldybės. Toks decentralizuotas reformos įgyvendinimas dažniausiai neatneša norimų rezultatų.

Mokyklų tinklo reorganizavimas dažnai veda prie mokyklų uždarymo. Tendencijos rodo, kad 2-3 m. po mokyklos reorganizacijos, t. y. mokyklai tapus kitos švietimo įstaigos skyriumi, mokykla yra likviduojama. Mokslininkai V. Baranauskienė ir V. Daugirdas (2017) taikliai pastebi, kad mokykla kaime yra vieta, vienijanti visas ten gyvenančias kartas. Mokykloje vyksta kaimo kultūrinis gyvenimas ir likvidavus mokyklą jis gali sunykti. Mokyklos kaime uždarymas veda prie tokių pasekmių kaip sunkesnis paslaugų prieinamumas – ne tik jas teikiančių įstaigų nelieka kaime, bet gali suprastėti ir viešojo transporto paslaugos taip dar labiau apsunkinant įvairių paslaugų

pasiekiamumą. Taip pat, kaimai, kuriuose nelieta mokyklos praranda patrauklumą, pritraukia mažiau naujų gyventojų bei verslo investicijų. Auga ir nedarbo lygis, kadangi darbo netenka dalis mokytojų, aptarnaujantis personalas.

Švietimo prieinamumas ir socialinis teisingumas

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (1991) 5 str. skelbia, kad švietimo sistema yra socialiai teisinga ir kiekvienam asmeniui laiduoja švietimo prieinamumą. Mokslininkas K. Trakšėlytis (2015) pastebi, kad švietimo prieinamumas nėra tik fizinis mokyklos prieinamumas, bet apima ir daugiau įvairių aspektų, tokių kaip, palankus mokyklos mikroklimatas, ugdymo proceso individualizacija ir diferenciacija, lygiavertis mokinių dalyvavimas ugdymo procese nepriklausimai nuo jų socialines ir ekonominės padėties. Švietimo prieinamumas yra vienas svarbiausių socialinio teisingumo rodiklių.

Tam, kad galėtume svarstyti, ar vykdomos struktūrinės reformos nenusižengia švietimo prieinamumo principams, turime apžvelgti, kaip atrodo šiandieninis kaimas. Pirma, kaimo bendruomenės paprastai yra nutolusios nuo regionų centrų. Tai lemia glaudesnę gyventojų bendravimą bendruomenės viduje. Taip pat, visoje Europoje gyventojų skaičius kaimuose nuosekliai mažėja – kaimai nyksta. Kitas svarbus faktorius yra socialinė-ekonominė žmonių padėtis. EBPO duomenimis, daugumoje pasaulio valstybių socialinę-ekonominę atskirtį patiriantys žmonės daugiau gyvena kaimuose nei miestuose (OECD, 2019). Lietuvos Oficialiosios statistikos portalo duomenis, asmenų, patiriančių ekonominių sunkumų, daugiau gyvena kaimuose nei miestuose. Beveik trečdalis (31%) kaimuose gyvenančių asmenų patiria socialinę atskirtį ir skurdo riziką. Mieste šis skaičius yra 9,7% mažesnis. Taigi kaimo kontingentas skiriasi nuo miestų ir tai taip pat daro įtaką švietimo rezultatams.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kaimo mokyklų likvidavimas dažnai lemia ir kitų paslaugų atitolimą nuo kaimo. Užsidiarius mokyklai kaime mažėja žmonių, užsidaro ir bibliotekos, kultūros centrai, pašto skyriai, parduotuvės. Kultūrinių išteklių stoka kaimuose gali neigiamai veikti gyventojų kultūrinį kapitalą. Kultūrinis kapitalas leidžia lengviau pritapti akademinėje aplinkoje, suvokti ir gebėti išreikšti sudėtingas idėjas. Kultūrinio kapitalo tyrimų pradininkas Pierre Bourdieu (1984, cit. iš Dilytė-Kotenko, 2023) teigė, kad kultūrinis kapitalas visuomenėje yra pasiskirstęs netolygiai ir paprastai jo mažiau turi asmenys patiriantys socialinę ir ekonominę atskirtį. Pasak Bourdieu, švietimo sistema dar labiau pabrėžia kultūrinio kapitalo skirtumus taip ne mažindama atskirtį, o ją išryškindama. Mokiniai įgiję mažesnę kultūrinį kapitalą šeimose sunkiau pritampa prie mokyklos siūlomos sistemos, ją atmeta ir jų tolimesnę gyvenimą diktuoja jų turimas kultūrinis kapitalas. Kaime nykstant mokykloms ir kitoms kultūroms vietos įgyti kultūrinį kapitalą tampa dar sunkiau. Norint papildyti bendruomenės kultūrinį kapitalą yra būtini socialiniai ryšiai. Uždarius kaimo mokyklą sumažėja galimybių megzti socialinius ryšius bendruomenėje ir taip vietovės kultūrinis kapitalas

silpnėja (Autti & Hyry-Beihammer, 2014). Jo turintys mažiau, dažnai negeba pasinaudoti mokyklos resursais ir tą kapitalą papildyti. Visgi, mokant išnaudoti turimą, kad ir nedidelį, kultūrinį kapitalą, galima jį palaipsniui auginti intelektualinio ugdymo, reflektyvumo, asmeninių savybių pagalba.

Vertindami švietimo sistemos socialinį teisingumą, negalime nepastebėti egzistuojančio atotrūkio tarp kaimo ir miesto mokyklų. Atotrūkio problema tarp miesto ir kaimo mokyklų nėra tik Lietuvai būdingas reiškinys. Remiantis 2015 m. PISA tyrimo duomenimis, rezultatai kaimo ir miesto mokyklose vidutiniškai skiriasi 31 tašku. Visgi, dėl kitokios kaimo gyventojų socialinės, ekonominės ir kultūrinės padėties, tokie kaimo ir miesto mokyklų pasiekimų palyginimai nėra sąžiningi (Račkauskaitė & Kučinskas, 2002). JAV atlikti tyrimai rodo, kad didžiausia atskirtis yra ne tarp miesto ir kaimo mokyklose besimokančių mokinių, bet tarp žemiausių ir aukščiausių socialinių sluoksnių. Tai patvirtina ir EBPO duomenys. Lyginant to pačio socialinio sluoksnio mokinius kaime ir mieste skirtumai mokinių pasiekimuose praktiškai išnyksta (OECD, 2019). Estijoje, Suomijoje, Lietuvoje, Ispanijoje, JAV kaime besimokantys mokiniai lyginant su to paties socialinio sluoksnio mokiniais mieste pasiekia netgi aukštesnių rezultatų.

Kaime gyvenantys mokiniai dažnai turi mažiau galimybių nei mokiniai miestuose. Kaimuose yra tik viena mokykla, tad mokinių tėvai dažnai negali rinktis, į kurią mokyklą leisti vaikus, ypač tie, kurie yra iš nepalankios SEK aplinkos. Mokiniai kaimuose taip pat turi siauresnes popamokinės veiklos galimybes. Meno, sporto mokyklos dažniausiai yra įsikūrusios miestuose arba regionų centruose, todėl kaime gyvenantys mokiniai, norintys šių paslaugų, turi važinėti į kitas vietas. Dėl kelionės ir užsiėmimų kainos neformalus ugdymas dažnai yra neprieinamas daugumai kaimo gyventojų. Kaimuose sunkiau prieinama ne tik užklasinė veikla, bet ir ikimokyklinis ugdymas. Tyrimai rodo, kad ikimokyklinis ugdymas yra reikšmingas akademiniam pasiekimams ateityje. Dauguma švietimo tyrinėtojų sutinka, kad ikimokyklinis ugdymas yra neatsiejama švietimo dalis ir yra tolimesnio vaiko ugdymo pagrindas (Mavrić, Fetić, 2022). Mokslininkai teigia, kad vaikai, lankę ikimokyklinio ugdymo įstaigas geriau pasirodo tokiuose tarptautiniuose gebėjimų tyrimuose kaip PIRLS ir PISA, be to, tokie mokiniai dažniau pabaigia mokyklą (Europos komisija, 2012). Remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos (ŠVIS) duomenimis, 2022-2023 m. tik 33,7% Lietuvos kaimuose gyvenančių vaikų iki 5 m. lankė ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Miestuose darželius lankančių mokinių dalis yra net 81,7%. Lietuvoje skirtumas tarp įsitraukimo į ikimokyklinį ugdymą miestuose ir kaimuose yra vienas didžiausių EBPO šalyse. Duomenys rodo, kad valstybės, sumažinusios atskirtį tarp kaimo ir miesto, yra sėkmingesnės ekonomiškai. Teigiami pokyčiai matomi ir švietimo kokybėje.

Nors kaimo mokykla atlieka svarbų socialinį vaidmenį, ji susiduria su rimtais iššūkiais. Svarbiausias kaimo mokyklos iššūkis yra išteklių. Išlaikyti kaimo mokyklą, kur mokinių skaičius yra mažas yra gerokai brangiau nei išlaikyti mokyklą mieste. Mažų mokyklų jungimas ar uždarymas

padeda sutaupyti švietimui skirtas lėšas. Didesnės mokyklos gali mokiniams pasiūlyti daugiau edukacinių programų bei neformalaus ugdymo variantų. Visgi, mokyklos likvidavimas dažnai sukelia daug nepatogumų kaimo bendruomenei – išauga mokinių kelionės į mokyklą kaštai, silpnėja bendruomeniškumas, pastebimas mažesnis tėvų įsitraukimas į mokyklos gyvenimą, prastėja socialinių paslaugų regionuose prieinamumas ir kokybė (Fargas-Malet & Bagley 2022). Mokyklų uždarymai itin neigiamai veikia mokinius, iš nepalankios SEK aplinkos, ir mokytojus. Norvegijoje ir Jungtinėje Karalystėje atlikti tyrimai rodo, kad dideli atstumai iki mokyklų mažina įsitraukimą ir turi neigiamų padarinių rezultatams.

Taigi, įvertinus švietimo sistemos uždavinius ir kaimo kontingentą, kyla klausimas, ar struktūrinės švietimo reformos padeda užtikrinti socialinį teisingumą. Kaip mokyklos uždarymas kaime veda prie švietimo prieinamumo? Įvairūs duomenys rodo, kad, visgi, struktūriniai pokyčiai švietimo sistemoje šių problemų nesprenžia. Mokslininkai pastebi, kad struktūrinės švietimo reformos yra būtinos, tačiau turi būti daromos tikslingai ir turėti konkrečius kiekybinius sėkmės rodiklius (Želvys & Jakaitienė, 2022). Mokyklų jungimas ir likvidavimas nėra vienintelis būdas spręsti susidariusias švietimo problemas. Skatinamas teigiamas santykis tarp kaimo mokyklų galėtų smarkiai pagerinti švietimo kokybę bei padėti mokykloms išsilaikyti. Šiuo metu tame pačiame regione esančios kelios mokyklos yra priverstos konkuruoti dėl mokinių, o ne bendradarbiauti siekiant vispusės naudos. EBPO rekomendacijose įvardijama, kad kaimo mokyklos galėtų dalintis resursais, aukštos kvalifikacijos specialistais, kartu, leidžiant atstumui rengti bendras edukacines programas ir kt. (OECD, 2019). Tai padėtų ne tik sutaupyti finansiškai, bet ir mažintų regionuose jaučiamą įtampą dėl švietimo kaimuose ateities, o tai netgi galėtų padidinti regionų patrauklumą.

Tyrimo metodologija

Tyrimo dalyviai

Norint įvertinti struktūrinių švietimo reformų įtaką kaimo bendruomenei bei iširti kaimo bendruomenės ir mokyklos santykius, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo metu buvo apklausti 6 kaimų bendruomenių atstovai. Atrenkant kaimus buvo svarbūs du kriterijai: gyvenvietė turėjo turėti kaimo statusą ir joje turėjo veikti mokykla. Visuose kaimuose, kurių atstovai buvo apklausti, veikia pagrindinės (dešimtmetės) mokyklos.

Tiriamieji buvo atrinkti remiantis teorinės atrankos principu. Tyrimo pradžioje buvo nuspręsta apklausti kaimų seniūnus, kurie yra išrinkti eiti šias pareigas vietos gyventojų, todėl traktuojami kaip bendruomenės atstovai. Apklausus dviejų kaimų seniūnus, buvo nuspręsta, kad yra tikslinga pasikalbėti ir su kaimo bendruomenių pirmininkais. Atliekant tyrimą, buvo susidurta su reiškiniu, kai kaime nėra seniūno, o kaimo bendruomenės yra neaktyvios ar visai neveikia. Dėl šios priežasties nutarta apklausti ir kaimo seniūnaičius, kurie taip pat yra renkami kaimo gyventojų. Atliekant tyrimą tiriamųjų amžius, lytis, išsilavinimas nebuvo svarbūs faktoriai. Informantų įvairovė leidžia išsamiau ir įvairiais rakursais iširti kaimo mokyklos ir bendruomenės sąveiką bei gauti įvairesnius duomenis apie švietimo struktūrinių pokyčių įtaką kaimui. Profesiniu požiūriu, išimtis taikyta tik pedagogams – norint gauti objektyvesnius duomenis, švietimo darbuotojai, kurie dažnai yra ir bendruomenės nariai, nebuvo apklausiami.

Apklausiant informantus buvo pastebėta, kad informacija pradeda kartotis. Po šeštojo interviu apklausų procesas buvo nutrauktas, kadangi jo metu nepavyko išgauti naujos ir tyrimui aktualios informacijos.

Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo laikomasi svarbiausių tyrimo etikos principų: geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo, teisės gauti tyrimo informaciją principas. Geranoriškumo principas buvo užtikrintas laisvas informantų dalyvavimas tyrime, jie buvo informuoti apie galimybę nedalyvauti tyrime ir apie galimybę jį bet kuriuo metu nutraukti. Siekiant užtikrinti šį principą buvo sudarytos galimybės pasirinkti pokalbio formą – gyvo susitikimo metu arba nuotoliu, taip siekiant, kad informantai jaustųsi saugiai ir patogiai pokalbio metu. Klausimyno klausimai buvo pateikti pagarbiu stiliumi, jame nebuvo klausimų, kurie keltų grėsmę informantams prarasti savo privatumą.

Pagarbos asmens orumui principas buvo užtikrinamas glaustai supažindinant informantus su tyrimo tema ir tikslu. Tyrimo tema yra „Ugdymas kaimo mokykloje, tačiau buvo paaiškinta, kad svarbi to dalis yra mokyklos ir bendruomenės sąveika bei dabartiniai mokyklų bendruomenių išgyvenami iššūkiai. Prieš kiekvieną interviu buvo gautas žodinis tiriamųjų sutikimas dalyvauti tyrime, užtikrintas tiriamųjų konfidencialumas paaiškinant, kad tyrimo metu surinkti duomenys bus naudojami tik atliekant minėtą tyrimą ir nebus pateikiami su tyrimu nesusijusiems asmenims.

Teisingumo ir teisės gauti informaciją principai interviu metu buvo įgyvendinti informuojant informantus, pagal kokius kriterijus jie buvo atrinkti. Taip pat, klausimyne nebuvo nereikalingų asmeninių klausimų, tokių kaip lytis, amžius, pajamos ir kt. Tiriamiesiems buvo suteikta kontaktinė informacija ir galimybė užduoti klausimus viso tyrimo metu. Buvo pabrėžiama, kad dalyvavimas tyrime nesukelia jiems jokios rizikos. Informantai buvo informuoti, kad tyrimo metu surinkti duomenys bus naudojami baigiamajame darbe. Tiriamiesiems buvo sukurti kodai taip apsaugant jų privatumą, jų pateikta informacija nuasmeninta, pakeisti kaimų pavadinimai taip užtikrinant informantų anonimiškumą. Po duomenų analizės surinkti neapdoroti duomenys buvo ištrinti.

Tyrimo metodai

Tyrimo duomenims surinkti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto individualaus interviu metodas. Šis metodas atliktam tyrimui buvo įvertintas kaip tinkamiausias, kadangi leidžia prisitaikyti ir tinkamai reaguoti į kiekvieną tiriamąjį. Interviu, kurio metu naudojamosi tam tikromis gairėmis, tačiau yra leidžiama užduoti papildomus klausimus, leidžia išryškinti tyrimo dalyviams svarbiausius aspektus bei padeda surinkti įvairesnius duomenis. Kadangi tyrimas yra orientuotas į bendruomenės ir mokyklos santykius, tiriamas bendruomenės požiūris, duomenų rinkimas pokalbio metu yra efektyviausias būdas tyrimo temai atskleisti.

Interviu su tyrimo dalyviais buvo vykdomi dviem būdais: gyvo susitikimo metu ir nuotoliu ZOOM platformoje. Šis mišrus modelis buvo pasirinktas atsižvelgiant į informantų vietą. Kadangi kaimai buvo pasirinkti iš kelių savivaldybių ir išsidėstę įvairiose šalies vietose, dėl didelių atstumų vesti pokalbius nuotoliu buvo patogiau. Tiriamieji buvo apklausiami kovo – balandžio mėnesiais. Interviu truko 20-60 min., vidutinė interviu trukmė yra 35 min. Interviu, informantams sutikus, buvo įrašomi. Įrašyti interviu buvo sunumeruoti ir transkribuoti taikant pažodinį transkripcijos modelį.

Duomenų analizė buvo atlikta taikant kokybinės turinio analizės (content analysis) metodą. Tam buvo pasitelkti penki R. Yino (Žydzūnaitė, 2011) išskirti analizės etapai:

1. Duomenų paruošimas analizei;
2. Duomenų skaidymas;
3. Duomenų jungimas;
4. Duomenų interpretacija;
5. Išvadų formulavimas.

Duomenų paruošimo analizei etapo metu įrašyti interviu buvo transkribuoti ir sunumeruoti. Sutvarkius duomenų bazę buvo pereita prie duomenų skaidymo proceso, kurio metu buvo atliktas pirminis kodavimas naudojantis MAXQDA 2022 kompiuterine programa. Duomenų jungimo etape gauti kodai buvo pergrupuoti ir remiantis šio etapo rezultatais buvo atliekama duomenų interpretacija. Jos metu buvo analizuojami duomenys, užrašomi pastebėjimai. Galiausiai buvo suformuluotos

išvados pateikiamos šiame darbe. Tyrimo rezultatai pateikiami remiantis atlikta kokybinių interviu analize.

Tyrimo rezultatai

Kaimo bendruomenių ypatumai

Šio tyrimo tikslas yra pasižiūrėti į švietimo sistemos struktūrinius pokyčius kaimo gyventojų, kuriuos šie pokyčiai labiausiai veikia, akimis. Išsiaiškinti vietos bendruomenių balsą ir požiūrį į kaimo mokyklą yra svarbu, kadangi jų balsas šiais klausimais dažniausiai būna neišgirstas. Norėdami įvertinti mokyklos reikšmę kaimo bendruomenei, turime išsiaiškinti, kas yra kaimo bendruomenė, kas ją sudaro, kaip ji veikia.

Kaimų, kurių atstovai buvo apklausti, gyventojų skaičius svyruoja nuo 300 iki 700 gyventojų. Visuose kaimuose veikia pagrindinio ugdymo mokyklos, daugumoje jų yra ikimokyklinio ugdymo grupės. Taip pat pastebėta, kad aptariamai kaimai nutolę ne daugiau nei 20 km nuo artimiausio miesto, kas daro mokyklų geografinę padėtį gana patogia. Vieno kaimo bendruomenės pirmininkė pastebi, kad patogi mokyklos geografinė padėtis padeda pritraukti naujų mokytojų: *Visai vietoj X, tai mokytojams iš miesto gerai pas mus važinėti* (I6). Kito kaimo seniūnas pažymi: *Labai dėkinga situacija: iki X 7-8 kilometrai, Y - 30 km, Z - nepilni 50 km. Keliai visur geri* (I1). Patogi mokyklos lokacija padeda pritraukti ir mokinius: *susiveža vaikučius, net iš atokiausių kaimų ten ir po 15 km nutolę, ir 17 km* (I1). Šios mokyklos dažnai yra vienintelės ugdymo įstaigos seniūnijoje.

Apklaustos bendruomenės vykdo įvairią kultūrinę veiklą, kurios centre neretai yra mokykla. Pastebėta, kad kaimuose dažnai veikia kelios bendruomenės, vykdančios skirtingą veiklą: *Šiaip bendruomenių yra kelios, tiek mokyklos, tiek pati kaimo bendruomenė. Jau net ir trys, nes dar yra dienos centro bendruomenė* (I2); *Seniūnijos teritorijoje yra (...) trys viešosios bibliotekos filialai, yra kultūros centras (...) Yra dvi katalikų bendruomenės Gegužinės Ir visos vykdo savo tą veiklą maždaug pagal savo funkcijas (...) Yra šešios bent kaimų bendruomenės, nu šiai dienai jos truputį yra prigesusios* (I1). Nors kaime bendruomenių yra ne viena, jos glaudžiai bendradarbiauja tarpusavyje organizuojant kultūrinius renginius:

Tiesiog pasitariam su kultūra, pasitariam su mokykla, jungiam juos kaip partnerius ir teikiame tas visas programas jau tokias bendras. Jei kultūrai rašom, jau kartu visi ir vykdytojais tampam, o jeigu kultūra rašo, tai tiesiog esam kaip partneriai, prisidedam ten kažkokiu įnašu ar tiesiog darbu, dalyvavimu, padedam organizuoti, organizacinius reikalus, dovanom. Tai aš manau, kad tas bendradarbiavimas pats geriausias (I5).

Mokykla ir bendruomenė taip pat palaiko glaudžius santykius, kadangi dažnai turi dalintis patalpomis ir kitais resursais: *Bet aišku, visas, visos šventės, viskas vyksta, bendruomenės, kaip mokyklos, korpuse* (I3); *Vis tiek reikia, jei mokykla kažką organizuoja, tai be bendruomenės pagalbos*

vis tiek neapseina – tai reikia to, dar kažkokio indo, tai dar kažko. Praktiškai toks bendradarbiavimas vyksta geranoriškas iš dviejų pusių (I4). Visgi, bendruomenės sutaria ne visur. Vienas informantas vertina mokyklą kaip uždara bendruomenę: *Jinai tam savo branduoly, mokyklos bendruomenės funkcionuoja. Su kita bendruomene, man atrodo, netgi konfliktiški santykiai, tai nelabai tariasi, viduj veikia* (I2). Taigi galime daryti išvadą, kad kaimo bendruomenių santykiai yra dvejetainiai – vieni pasirenka bendradarbiavimo, kiti – konkurencijos kelią.

Nors egzistuoja nuostata, kad kaimuose nėra ką veikti, ten vyksta aktyvus kultūrinis gyvenimas. Kaimo bendruomenių atstovai mini, kad kaimuose švenčiamos valstybinės šventės, prie kurių prisideda ir mokykla, taip pat, didžiosios šventės kaip Kalėdos, Velykos, taip pat, Joninės, Žolinės ir t.t. Vyksta ir įvairūs renginiai, kaimo bendruomenės pritraukia rašytojų, lektorių, visuomenininkų. Apklaustieji apie kultūrinį gyvenimą kaime pasakoja: *Čia ne per seniausiai buvo paskaita buvo profesoriaus Verygos, bet, aišku, jis ten ne kaip kandidatas, buvo kaip profesorius sveikatos mokslų. Ten žala apie šitų, elektroninių cigarečių rūkymo nu ten šiaip kultūros centre darė – pilna salė tėvų, vaikų* (I1); *Šiaip tai rengia kultūrinių renginių, visokių tai vyksta, aišku. Pats didžiausias renginys tai rugpjūčio mėnesį būna armonikėlių šventė, kuris sukviečia jau visus griežiančius armonika ir norinčius pasirodyt* (I4); *Biblioteka būna organizuoja rašytojų pasisėdėjimus, susitikimus ten su rašytojais visokiais* (I6). Be švenčių bendruomenės vykdo ir įvairias edukacijas, taip bandydami prisikviesti į kaimą daugiau svečių ir palaikyti kultūrinį gyvenimą: *Mes labai daug edukacijų, bendruomenė, vedam. Tai yra ir duonos, ir bandų kepimas, ir įvairūs ten kalendorinių laikotarpių tie valgiai, tai sakykim prieš Kalėdas ten visi kleckai, kūčiukai, pyragėliai įvairūs, kartu su visa istorija* (I5). Apibendrinant galima drąsiai teigti, kad kaimo bendruomenės yra pakankamai aktyvios ir joms yra svarbu užtikrinti kokybišką kultūrinį gyvenimą kaime. Žinant, kaip atrodo gyvenimas kaime, galime pradėti analizuoti, kokia yra kaimo mokyklos svarba.

Kaimo bendruomenės ir mokyklos santykis

Atliekant kokybinį tyrimą, bendruomenių atstovų buvo prašoma įvertinti mokyklos įsitraukimą į bendruomenės vykdomą veiklą. Nors dauguma informantų mokyklą vertino teigiamai, buvo ir keli kritikos aspektai. Duomenys yra pateikiami lentelėje:

Lentelė Nr. 1

Mokyklos veiklos vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Mokyklos veiklos vertinimas	Teigiamas	I1: <i>Man atrodo, kad iš tikrųjų jie dirba, nesėdi, ant laurų nemiega.</i> I2: <i>Manau, kad mokykla dėl kaimo daro pakankamai.</i>

		<p>I4: <i>Aš tai labai teigiamai vertinu. Jau vien dėl to, kad išsilaiko tai labai gerai.</i></p> <p>I5: <i>Jeigu yra mokykla, tai ten gyvas ir kaimas.</i></p>
	Neigiamas	<p>I2: <i>Aišku, norėtuši atvirumo.</i></p> <p>I5: <i>Šiaip aš manau kad mokykla turėtų daugiau, aišku, sakykim prie kultūrinių renginių prisidėti.</i></p> <p>I6: <i>Mokykla daugiau sau gyvena ir savo veiklą vykdo. Kaip bendruomenės net pas save nepasikviečia, jei koks renginys ar kas.</i></p>

Analizuojant atsakymus išryškėjo teigiamas ir neigiamas mokyklos veiklos vertinimas. Vienos mokyklos buvo įvertintos kaip įsitraukiančios į mokyklos veiklą, kitos matomos kaip besilaikančios nuošalyje. Kaimo mokyklas pagal jų santykį su bendruomene galima grupuoti į bendruomenę ignoruojančias (veikia atskirai nuo bendruomenės, nesidomi vietiniu kontekstu ir jo neišnaudoja ugdymo procese), bendruomenėje pasyviais (domisi bendruomene tik tiek, kiek to reikia užtikrinti ugdymo procesui) ir bendruomenėje aktyviais (aktyviai įsitraukia į bendruomenės veiklą) mokyklas (Fargas-Malet & Bagley, 2022). Mokyklas, veikiančias kaimuose, kurių atstovai buvo apklausti, galima priskirti prie visų trijų kategorijų.

Bendruomenę ignoruojančių mokyklų veikla buvo įvertinta neigiamai. Informantai pabrėžė, kad norėtų daugiau atvirumo ir bendradarbiavimo: *Dalykus sužinai iš lūpų į lūpas, tarkim, ar ne, nes viskas vyksta uždurai. Tai keistokai atrodo, bet...* (I2). Buvo pastebėta, kad bendruomenėse jaučiamas komunikacijos trūkumas iš mokyklos pusės, nenoras įsitraukti: *Bandėm mes čia tokius ryšius, kaip ir partneriais trauktis ir į kultūrines veiklas trauktis. Nu, atsimuša į tai, kad trečią ar antrą valandą baigiasi pamokos ir išvažiuoja, o faktiškai visas užimtumas turi būt po pamokų* (I5). Tiesa, toks santykis ne visada vertinamas neigiamai. Tai, kad mokykla laikosi atskirai nuo bendruomenės gali būti laikoma natūraliu reiškiniu: *Mokykla gal labiau su savo tokiais mokykliniais reikalais, o bendruomenė labiau su kaimu gal* (I3). Mokyklos į bendruomenės veiklas neįsitraukia dėl įvairių priežasčių: didelis mokytojų darbo krūvis, mokyklos vykdo savo veiklas, egzistuoja konfliktiški santykiai su bendruomenės nariais. Dalis apklaustųjų teigė, kad bendruomenės ir mokyklos bendradarbiavimas stipriai priklauso nuo asmeninių ryšių: *Tai aš sakiau, gal reikia pakeist bendruomenės pirmininką, tai gal tada. Gal nusibodo, gal taip yra kažkas tai. Tiesiog, nu, šiaip tai norėtuši iš jų daugiau iniciatyvos* (I6). Bendradarbiavimas priklauso ne tik nuo bendruomenės atstovų iniciatyvos, bet ir mokyklos bendruomenės. Buvo pastebėta, kad kaimo mokyklos, kuriose yra daugiau mokytojų, gyvenančių tame pačiame kaime, kuriame ir moko, palaiko glaudesnius santykius su bendruomene. Kai mokytojų, gyvenančių kaime yra mažiau, santykis yra kitoks. Jie sunkiai įsilieja

į mokyklos bendruomenę ir jos veiklose beveik nedalyvauja: *Į mokyklos bendruomenę, manau, taip, bet už jos ribų tai ne. Lieka nuošalyje greičiausiai iš atvažiuojančių (I2).*

Dalį mokyklų galime priskirti bendruomenėje pasyvių mokyklų grupei. Mokyklos palaiko santykius su mokyklos bendruomene tik tiek, kiek reikia ugdymo procesui užtikrinti. Jos pačios neinicijuoja bendrų veiklų. Toks bendradarbiavimas dažniausiai yra grįstas išteklių dalijimusi bei bendruomenės resursų panaudojimu ugdymo tikslais. Beveik visi informantai paminėjo, kad ir bendruomenė turi galimybę pasinaudoti mokyklos turimais resursais – patalpomis, sporto sale, stadionais:

Vakar buvo susitikimas su rajono vadovais tai ir baldus skolinomės iš jų, čia ir rinkimai vyksta ir patalpas duoda (...) sporto salę tikrai, kas nori, susidaro panaudotos ar kokias tai sutartis nežinau, bet tikrai renkasi vakarais ir sportuoja, ir iš aplinkinių kaimų kas nori. (I4)

Latvijoje atliktas tyrimas rodo, kad 78% Latvijos kaimo mokyklų yra prieinamos bendruomenei – kaimo gyventojai gali naudotis mokyklos sporto sale, biblioteka ar kitomis patalpomis (Fargas-Malet & Bagley, 2022). Mokyklos ne tik dalijasi savo ištekliais su bendruomene, bet ir turi galimybę gauti naudos iš kaimo bendruomenės. Kultūrinės veiklas ir edukacijas organizuojančios bendruomenės yra patogios mokykloms ir išnaudojamos ugdymo proceso vykdyme: *Turime bendruomenėj nedidelį muziejų, tai ateina mokytojos su mokiniais pasidairyt, susipažint su savo kraštu. (I6).*

Bendruomenėje aktyvios mokyklos yra retesnės. Jos yra itin paplitusios Skandinavijoje, tačiau įvairių veiklų, atsižvelgiant į viso kaimo poreikius, vykdymas reikalauja daug energijos ir resursų. Tokioms mokykloms yra svarbu savo švietimo funkciją atlikti ir už mokyklos sienų, pasikviesti bendruomenę pas save: *Pastoviai būna skelbimus deda, kviečia apsilankyti (I1).* Mokyklos, kurios aktyviai įsitraukia į kaimo gyvenimą yra vertinamos teigiamai, jų svarba kaimo gyvenimui yra didesnė. Tokios mokyklos jungia kelias kaimo gyventojų kartas: *Būna tėveliams šventės, švenčiama mamyčių diena. Negali tėvai, tai seneliai ateina, pabūna su vaikučiais. Visi gi tą pačią mokyklą baigę, tai tikrai visi yra laukiami ten (I4).* Bendruomenėje aktyvios mokyklos ne tik aktyviai palaiko socialinius santykius su bendruomene, bet ir ragina bendruomenės įsitraukimą į mokyklos veiklas. Informantai pateikė puikių mokyklos ir bendruomenės bendradarbiavimo pavyzdžių: *Firma prikėlė inkiliukų paskui paklausė, gal nori vaikai sukaltus inkiliukus į mišką išvežti. Organizavome girininką, su direktore pabendravome iš karto. Labai mielai priėmė, susodino vaikus į autobusą, nuvežė. Ten girininkas tuos inkiliukus pakėlė, ten vaikams papasakojo – visi patenkinti. (I1).* Tokios istorijos parodo, kokį vaidmenį mokykla atlieka kaimo bendruomenėje ir jų tarpusavio santykių pobūdį.

Kaimo mokyklos iššūkiai

Šiuo metu kaimo mokykla susiduria su įvairiais iššūkiais. Tai pastebi ir kaimo bendruomenės. Nors kai kuriuos iššūkius mokyklos su savo bendruomenėmis gali spręsti, pvz.,

įvairius bendradarbiavimo ir ryšio klausimus, dauguma iššūkių yra kaimo mokyklai per dideli. Reikšmingiausių iššūkių galima suskirstyti į tris kategorijas. Duomenys yra pateikiami lentelėje:

Lentelė Nr. 2

Kaimo mokyklos iššūkiai

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Kaimo mokyklos iššūkiai	Mokinių skaičius	I1: <i>Aišku, nelabai prisikviesi iš miestų, tikrai nevažiuos žmogus čia į mokyklą.</i> I2: <i>Nes nu tikrai kiekvieną rugsėjį klausimas, ar susidarys klasė.</i> I6: <i>Mokykla didelė, o sėdi keli mokinukai klasėj.</i>
	Bendruomenės įtraukimas	I2: <i>Mokykla gal labiau yra atsiskyrusi ir užsidariusi, uždara. Jinai tam savo branduoly mokyklos bendruomenės funkcionuoja.</i> I5: <i>Bent jau sakau, kai vyksta kažkokie mokykloj renginiai anksčiau kviesdavo, negaliu sakyti, ir mes dalyvaudavom ir kaip bendruomenė dalyvaudavo. Dabar jau kažkaip nelabai.</i> I6: <i>Kad ir patys žmonės kažkaip nesidomi. Atrodo tiek darom ir renginių, ir švenčių, ar ne, bet paklausk pas vietinį, tai kaime niekas nevyksta.</i>
	Struktūriniai pokyčiai	I2: <i>Bet kadangi čia dabar jungia tas mokyklas, tai jau tėvai aišku panikoj, vaikai pradėjo ieškoti, kur mokintis, nenori būt kaip skyrium, tai didžioji dalis, aišku eis į gimnaziją.</i> I4: <i>Tai ir darbo vietos, ir nepatogumai. Visi tada tuos vaikus į miestą kažkur tai vežtų. Ir tėvam nepatogumas, ir vaikam nepatogumas.</i> I6: <i>Neigiamai vertinu aš tas pertvarkas, bet niekas mūsų negirdi.</i>

Jau aptarėme, kad dėl depopuliacijos kaimuose mažėja gyventojų, o tuo pačiu mažėja ir mokinių. Žmonės nėra skatinami rinktis kaimo mokyklą ir dėl jos padėties neapibrėžtumo. Vienas informantas pastebi: *Kam leist vaikus į kaimo mokyklą, jei po metų jos gali nelikt (I6)*. Kaimų, kurių atstovai dalyvavo tyrime, lokacija irgi yra labai palanki mokiniams, norintiems mokytis mieste, kadangi artimiausias miestas yra gana arti. Tai kaimo mokykloms yra didelė problema, kadangi yra

nustatytas minimalus mokinių skaičius klasėje. Mokytojai yra priversti patys ieškoti mokinių, kad tik mokykla išliktų. Visgi, buvo pastebėta, kad mokinių skaičiaus problema nėra būdinga visoms kaimo mokykloms. Kitur netgi priešingai – džiaugiamasi augančiu mokinių skaičiumi: *Atrodo, kitur mažėja tai pas mus čia daugėja. Ir šiaip iš aplinkinių vietų tai labai daug pradėjo čia važiuot į mokyklą* (I3). Nors galime išgirsti kaimo mokyklų sėkmės istorijų, tendencijos rodo, kad mokinių skaičiaus problema daugelyje bendruomenių yra labai reali.

Kitas kaimo mokyklos iššūkis yra bendruomenės įtraukimas. Ši problema kyla dėl poros priežasčių: mokykla nemato tikslo ir nė nebando įtraukti kaimo bendruomenės arba pati bendruomenė yra pasyvi ir nenori įsitraukti. Abiem atvejais, tai kelia sunkumų mokyklai tiek vykdant ugdymo procesą, tiek organizuojant kultūrinę veiklą. Bendruomenei nenorint įsitraukti į mokyklos gyvenimą, paprastai vangus būna ir tėvų įsitraukimas. Taip mokykla praranda dalį žmogiškųjų resursų, kuriuos galėtų parūpinti bendruomenė. Vienas informantas mokyklą vertina kaip pasyvią instituciją: *Ji labiau sau atskirai egzistuoja* (I2). Iškalbingas yra faktas, kad dažnai informantai paklausti apie mokyklos veiklą sutrikdavo ir jiems būdavo sunku atsakyti į šį klausimą. Pirmas atsakymas dažnai būdavo „nežinau“. Tai irgi rodo menką informacijos sklaidą iš mokyklos bendruomenės. Visgi, negalima visos kaltės versti mokykloms. Neretai pasitaiko situacijų, kur jos bando inicijuoti susitikimus, renginius, kreipiasi į bendruomenę pagalbos ir bando ją pakviesti pas save, tačiau nesulaukia atsako. Renginių, švenčių metu mokykloms pavyksta sukviesti dalį tėvų, tačiau platesnės bendruomenės mokyklos dažnai nepasiekia: *Jei dar vaikai dalyvauja ar pasirodo, tai dar kažkas ateina, o taip tai...* (I5). Taigi, nors užmegzti glaudūs, tarpusavio pagalba ir bendradarbiavimu grįsti santykiai yra abiem pusėms naudingi, juos užmegzti gali būti sudėtinga.

Turbūt didžiausias iššūkis kaimo mokykloms yra vykdomos mokyklų tinklo pertvarkos. Dalyje tyrimo metu aptartų mokyklų jos jau yra prasidėję, nuo kitų metų mokyklos taps didesnės ugdymo įstaigos skyriais: *Atrodo, kad čia šiemet ir jungs prie gimnazijos, bus skyrium nuo rugsėjo* (I2). Paklausti apie požiūrį į vykdomas reformas visi informantai pasisakė esantys prieš. Itin neigiamai vertinamas nustatytas minimalus mokinių skaičius: *Aš tai manyčiau, kad nėra labai gerai, kad tas vertinimas tokis yra padarytas, nes, nu, vienu vaiku mažiau ir jau viskas* (I4); *Dabar mokykloje apie pusantro šimto pastoviai tų vaikų yra ir vis viena tai čia tiek negerai, čia tiek mažai, čia reikia jungti, čia vėl kažką daryti* (I1). Kaimo gyventojams daug nerimo ir neigiamų emocijų kelia ir dažni pokyčiai švietimo sistemoje ir pastovumo nebuvimas: *Nu, nusprendžia vieną kartą ir viskas, ir paliekame, viskas. Mokykla gyvena tol, kol natūraliai gyvena* (I1). Bendruomenės jaučia nuolatinę grėsmę ir baimę dėl mokyklos likimo: *du metai ir bus viskas, nebus mokyklos* (I2); *Damoklio kardas visą laiką kabo, kad mokykla gali būti uždaryta* (I4); *sklando šnekos, kad nori uždaryt, bet dar kažkaip laikosi. Nu nežinau, būtų labai gaila, jei uždarytų* (I6). Be nerimo ir grėsmės, kaimo bendruomenės jaučia ir dialogo trūkumą. Dažnai jie yra neišgirsti ir nepajėgūs patys priimti sprendimus: *Matote, ten*

blogiausia, kad kažkodėl niekas klausyti nenori (I1). Visi mėginimai kalbėtis apie šias problemas neatneša jokių rezultatų. Iškalbingas yra vienos bendruomenės pavyzdys, kuomet apie sprendimą reorganizuoti mokyklą buvo kalbama su bendruomene, tačiau į jų nuomonę nebuvo atsižvelgta:

Rašėm ir į savivaldybę kreipėmės, kad galim savarankiškai funkcionuoti kaip mokykla, ir apklausas darėm. Pateikėm tuos skaičius žmonių ir parašus tėvų rinkom. Net klasėse buvo, net atrodo, apklausos, ar sutinkate, ar ne. Tai tikrai didžioji dalis buvo net nesirašė, nepritarė tam, bet sprendimą tai priėmė, kad jungs.

Kaimo gyventojų buvo klausama nuomonės apie mokyklos jungimą prie kitos ugdymo įstaigos, tačiau į išsakytą kritiką nebuvo atsižvelgta ir sprendimas priimtas neatsižvelgiant į apklausų duomenis.

Nors nebuvo išsakytas teigiamas požiūris į vykdomus švietimo sistemos struktūrinius pokyčius, buvo bandoma suprasti ir tokių pokyčių būtinybę. Buvo pastebėta, kad egzistuoja mokyklos, turinčios itin mažą mokinių skaičių, ir jas reikia reorganizuoti: *Liks mokykloj ten 50-60 vaikų, taip, tada jau matau, kad niekas čia nesigauna, tada uždaram (I1).* Buvo atkreiptas dėmesys ir į tokių mokyklų išlaikymo kaštus: *Mokosi ten tik 50 mokinių o didžiulė mokykla, tai aišku, biškį ta matematika nesigauna tokia, nes viskas kainuoja (I3).*

Informantų santykis su mokykla yra įvairus, tačiau visi teigia, kad jos uždarymas bendruomenei sukeltų neigiamų pasekmių. Akcentuojamas vaiko gerovės užtikrinimas ir be mokyklos, tai būtų nelengva padaryti. Svarstant mokyklos uždarymo grėsmę itin daug klausimų kelia mokyklos prieinamumas ir važinėjimas:

Nes vis tiek čia ir gyvenvietė ir, va, kitoj pusėj kelio viena šeima 6 vaikus augina. Dabar jeigu visus vežt kažkur į miestą ar į kitą mokyklą, nu, nežinau, ar tai būtų gerai ir patogų tos šeimos atžvilgiu. Vieną vaiką kažkur išvežt jau yra ne tai, kad sudėtinga, bet vis tiek šiokis tokis nepatogumas (I4).

Pastebima, kad tai labiausiai paveiktų daugiavaikes šeimas ir mokinius iš nepalankios SEK aplinkos. Klausimų kelia ir pradinių klasių mokinių pavėžėjimas didesnius atstumus iki miesto: *Čia iš karto dabar galvok, kaip tą vaiką dabar tai vežti, su mokykliniu jį išveš ar kaip. Kad ir su mokykliniu, tą mažiuką vaiką vis viena reikia palydėti, įsodinti (I1); Ir šalta atrodo, ir tikrai atstumai, kol visus čia surenka, išvažinėt tai būtų labai ilgu. Nu neįsivaizduoju, net nenorėčiau apie tai pagalvot, net tos minties (I2).* Abejojama, ar mokinių vežiojimas iki miesto tikrai yra efektyviausias taupymo būdas: *Nemanau, kad pigiau kainuoja išlaikyt šešis autobusiukus, kurie suvežt mokinius 60 km spinduliu, negu mokyklą (I5).* Bendruomenės atstovai rūpinasi ne tik mokinių, bet ir bendruomenės gerove. Mokyklos uždarymas sukeltų neigiamų pasekmių kaimo kultūriniam gyvenimui: *Ir vadinasi, jeigu yra mokykla, tai ten gyvas ir kaimas. Ir tas kultūros židinyš gyvas (I5); Jei uždarytų mokyklą, tada išvis niekas tam kaime nevyktų (I6).* Kaimo mokyklos egzistavimas skatina burtis bendruomenės, yra

kaimą vienijantis reiškinys: *Žinokit, jeigu nebūtų mokyklos, tai kažgi kaip ta bendruomenė būtų susikūrus ir nuo ko čia viskas būtų* (13). Kaip matome, nepaisant įvairaus bendruomenių ryšio su kaimo mokyklomis pobūdžio, kaimo mokykla yra itin svarbi kaimo bendruomenei.

Apibendrinant, atliktas tyrimas leido iš arčiau susipažinti su kaimo bendruomene. Suvokimas, kokie žmonės gyvena kaime, kas jiems svarbu, gali vesti prie produktyvaus dialogo svarbiais klausimais, tokiais kaip mokykla. Kaimo mokyklos atliekamas vaidmuo kaimo bendruomenėje dažnai priklauso nuo asmeninių žmonių pastangų, tiek iš mokyklos, tiek iš bendruomenės pusės. Visgi, nepaisant mokyklos ir bendruomenės santykių pobūdžio, mokyklos klausimas, vis tiek, yra visiems aktualus.

Lietuvos kaimo mokykla tarptautiniame kontekste – lyginamoji analizė

Darbo lyginamajai analizei atlikti pasirinktas Suomijos kaimo mokyklos pavyzdys. Suomija pasirinkta ne atsitiktinai. Pirma, Lietuvos ir Suomijos ekonominė raida XX a. pirmojoje pusėje yra panaši. Po Pirmo pasaulinio karo abi valstybės atsiskyrė nuo Rusijos ir paskelbė savo nepriklausomybę. Taigi iki nepriklausomybės paskelbimo abi šalys buvo vieno politinio darinio dalys. Suomijoje po nepriklausomybės atkūrimo kaimuose gyveno daugiau nei pusė šalies gyventojų, besiverčiančių žemės ūkiu, ir valstybė buvo laikoma Europos periferija (Alapuro, 2004). Tiesa, švietimo situacija šalyse kiek skyrėsi – jau 1880 m. 97,6% Suomijos gyventojų buvo raštingi, tad po Pirmo pasaulinio karo nepriklausomybę paskelbusios valstybės švietimo srityje užėmė skirtingas pozicijas (Želvys, 2018). Visgi, iki Antro pasaulinio karo pradžios Lietuva pasivijo Suomiją kalbant apie gyventojų raštingumą.

Prasidėjus Antram pasauliniam karui, Lietuvos ir Suomijos likimai išsiskyrė. Suomijai pavyko apginti savo nepriklausomybę ir ji galėjo toliau progresuoti kaip demokratinė valstybė. Lietuvai pasisekė mažiau – ji buvo prijungta prie Sovietų Sąjungos. Sovietinės mokyklos tikslas buvo skleisti komunistinę ideologiją, o ne ugdyti laisvą ir kritiškai mąstančią asmenybę. Dėl šių priežasčių, nors Lietuva turėjo potencialo švietimo srityje siekti panašių rezultatų kaip Skandinavijos šalys, šiandien švietimas šalyje skiriasi nuo Suomijos mokyklos pavyzdžio.

Suomijos pavyzdys pasirinktas ir dėl pasaulinio susižavėjimo Suomijos švietimo sistema. Daug metų į suomių buvo lygiuojamasi, jų švietimo sistema buvo laikoma pavyzdine dėl jų aukštų pasiekimų tarptautiniuose švietimo tyrimuose. Visgi, paskutiniai tarptautinio tyrimo PISA rezultatai yra mažiau įkvepiantys. Lyginant su ankstesniais metais, Suomijos rezultatai pastebimai suprastėjo. Tam didelę reikšmę turėjo ir 2019 m. kilusi COVID-19 pandemija.

Suomijos švietimo sistema ir švietimo politika kaimo mokyklos atžvilgiu

Švietimo sistema Suomijoje yra decentralizuota. Suomijoje yra daugiau nei 300 savivaldybių, kurios turi plačią autonomiją. Nors bendrą švietimo situaciją šalyje prižiūri Suomijos nacionalinė švietimo agentūra, savivaldybės pačios yra atsakingos už švietimo kokybės užtikrinimą bei mokyklų tinklo kūrimą, kadangi savivaldybių autonomija yra Konstitucinė nuostata (Kauko et al, 2020). Suomijos švietimo ir kultūros ministerija yra atsakinga už švietimo tikslų nustatymą bei ugdymo programų, kur nurodomos esminės temos įvairiems mokomiesiems dalykams, parengimą. Užtikrinant, kad yra laikomasi švietimo įstatymo ir bendrųjų ugdymo programų pagrindų, mokyklos turi didelę laisvę pritaikyti ugdymo turinį vietos kontekstui bei perteikti jį mokiniams jų pasirinktais būdais. Suomijos mokyklą sudaro trys pakopos: pradinė (1-6 klasės), pagrindinė (7-9 klasės) ir vidurinė (10-12 klasės) mokyklos. Mokyklos yra nemokamos, įskaitant maitinimą, kelionės išlaidas, mokymosi priemones (Europos komisija, 2023). Švietimui skirtas finansavimas 2021 m. siekė 5,2% lyginant su BVP, tai yra 0,5% daugiau nei 2020 m. buvo skiriama švietimo finansavimui Lietuvoje.

Vienas pagrindinių Suomijos švietimo tikslų yra užtikrinti lygias galimybes visiems šalies gyventojams nepriklausomai nuo jų geografinės ir socialinės bei ekonominės padėties (Autti & Hyry-Beihammer, 2014). Didelį vaidmenį įgyvendinant šį tikslą atlieka kaimo mokyklos. Visgi, pastaraisiais dešimtmečiais ir Suomijos kaimo mokyklai nepavyko išvengti pokyčių. Daug mokyklų užsidarė, o to priežastis yra tokia, kaip ir Lietuvoje – išlaikyti kaimo mokyklą darosi per brangu (Tantarimäki, & Törhönen, 2020). Ypač didelę grėsmę jaučia Suomijos mažosios mokyklos. Tai yra mokyklos, turinčios mažiau nei 50 mokinių, jos dažniausiai veikia šalies kaimuose. Jose mokomi 1-6 klasių mokiniai, kurie mokosi jungtinėse klasėse, o juos ruošia 2-3 mokytojos. 2006 m. Suomijos vyriausybė nutraukė mažoms mokykloms skirtą paramą, kas sukėlė didelę kaimo mokyklų uždarymo bangą.

1990 m. mažos mokyklos, turinčios mažiau nei 50 mokinių sudarė 60% visų bendrojo ugdymo mokyklų. 2020 m. tokių mokyklų buvo likę 16% (Karlberg-Granlund, 2023). Kaip ir daug kur pasaulyje, Suomijoje svarstoma kaimo mokyklų ateitis. Mokyklų jungimas ir švietimo centralizavimas padeda sutaupyti švietimo lėšų. Į stambesnes mokyklas yra žiūrima kaip į pranašesnes kaimo mokyklos atžvilgiu, tačiau nėra empirinių duomenų šiam požiūriui pagrįsti. Priešingai, kaimo mokykla neretai turi savo pranašų. Yra tyrimų, teigiančių, kad dėl mažos mokyklos bendruomeniškumo ir didesnės reikšmės kaimo bendruomenei, mokykloje formuojasi palankesnė kultūra, vaikams yra sėkmingiau perduodamos teigiamos vertybės. Netgi teigiama, kad kaimo mokyklas baigę mokiniai yra kūrybiškesni ir labiau motyvuoti mokytis.

Kaimo mokykla atlieka ne tik švietėjišką funkciją, bet ir socialinį vaidmenį kaimo bendruomenėje. Kaip jau minėjome, kaimo mokykla dažnai yra atsakinga už vietos bendruomenės kultūrinį gyvenimą. Mokykla yra bendruomenę vienijantis veiksnys. Kaimo mokykla atlieka svarbų vaidmenį pritraukiant naujus gyventojus, bei išlaikant senuosius. Mokyklos socialinis vaidmuo, sprendžiant klausimus, susijusius su mokyklų uždarymu, yra visiškai ignoruojamas. Uždarius kaimo mokyklą, žmonės, norėdami užtikrinti paprastesnį mokyklos prieinamumą savo vaikams, dažnai persikelia gyventi kitur, arčiau kitos mokyklos. Visgi, pastebima, kad šiandien dažnai pasitaiko ir tokių atvejų, kai tėvai nenori leisti savo vaikų į vietinę mokyklą ir pasirenka juos vesti kitur (Tantarimäki, & Törhönen, 2020). Prisirišimas prie gyvenamosios vietos šiandieniniame pasaulyje yra silpnesnis nei buvo anksčiau.

Ko galėtume pasimokyti?

Prieš lyginant Lietuvos ir Suomijos švietimo politiką kaimo mokyklų atžvilgiu, reikia pažymėti, kad tiek Lietuvoje, tiek Suomijoje, kaimo mokykla yra itin svarbi vietos bendruomenės. Suomijoje atlikto empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad mokykla yra kaimo bendruomenės centras. Tokį kaimo mokyklos vaidmenį Lietuvoje patvirtina ir šiame darbe atliktas tyrimas. Abejose šalyse kaimo mokykla užtikrina lygias švietimo galimybes bei vienija bendruomenes (Autti & Hyry-

Beihammer, 2014). Mokyklų pastatai dažnai būna viso kaimo susirinkimo vieta, kur vyksta bendros šventės, diskusijos, suteikiama erdvė pabendrauti su savo bendruomenės nariais. Iškilusi grėsmė mokyklai dar labiau konsoliduoja bendruomenę, ragina ją veikti išvien bandant apginti savo interesus. Tiek Suomijoje, tiek Lietuvoje yra gyvas sentimentas, kad, jeigu gyva mokykla – gyvas ir kaimas.

Nors kaimo gyventojų požiūris į mokyklą yra toks pats, valdžios institucijų politika kaimo mokyklų atžvilgiu stipriai skiriasi. Suomijoje atsižvelgiant į mokyklinio amžiaus vaikų skaičių kaimuose, nėra nustatytas minimalus mokinių skaičius klasėje. Suomijoje netgi egzistuoja mokyklos, kuriose yra 9 mokiniai ir vienas mokytojas (Karlberg-Granlund, 2023). Tokios mokyklos yra išlaikomos akcentuojant švietimo prieinamumo principą. Jungtinės klasės taip pat vertinamos palankiau. Suomijoje jos yra normali praktika ir nėra laikomos prastos švietimo kokybės garantu. Visgi, abejose valstybėse mokytojai, mokantys jungtines klases, jaučia pasiruošimo trūkumą. Mokytojų rengimo programose nėra skiriama dėmesio pasiruošimui ugdymui kaimo vietovėje. Nors Lietuvos ir Suomijos politikų požiūriai kaimo mokyklų egzistenciniais klausimais išsiskiria, tai negelbėja mokyklų nuo struktūrinių pokyčių. Suomijoje kaimo mokyklos yra likviduojamos taupant savivaldybių lėšas. Lietuvoje mokyklų uždarymas dažnai yra pridengiamas švietimo kokybės gerinimo tikslais, tačiau pagrindinis siekis yra sutaupyti.

Ko galėtume pasimokyti iš Suomijos kaimo mokyklos pavyzdžio? Pirma, vietoj ne visada pagrįsto miesto mokyklos pranašumo akcentavimo turėtume sutelkti dėmesį į kaimo mokyklos atliekamą svarbų vaidmenį, kuris galėtų pateisinti valstybės investicijas į kaimo mokyklas. Daugiau dėmesio turėtų būti skiriama ir mokytojų paruošimui dirbti kaimo kontekste. Tam reikėtų didinti dėmesį ne tik socialinėms mokytojo kompetencijoms, bet ir diferencijavimo bei individualizavimo metodų taikymui jungtinėse klasėse.

Išvados

1. Kaimo mokykla XX a. atliko svarbų vaidmenį kaimo bendruomenės gyvenime. Tarpukariu ir sovietinės okupacijos metais kaimo mokykla buvo vienas svarbiausių valstybės politinių įrankių. Mokykla turėjo skleisti tuometinę ideologiją, kuri smarkiai skyrėsi aptariamais laikotarpiais. Didelis dėmesys buvo skiriamas valdžiai lojalių asmenų ugdymui. Dėl šios priežasties valstybė buvo suinteresuota mokyklos svarba, jos įvaizdžiu bei prestižu. Lietuvai atgavus nepriklausomybę buvo vėl sugrįžta prie tautinio ugdymo idėjos, o Lietuvai stojant į ES ir NATO, buvo akcentuojamas globalios ir pasauliui atviros asmenybės ugdymas. Kaimo mokyklos svarba nebebuvo vienas iš svarbiausių švietimo politikos aspektų. Naujas šalies uždavinys buvo sukurti modernią švietimo sistemą, galinčią pasiekimų srityje konkuruoti su Vakarų Europos valstybėmis.
2. Kaimo mokykla atlieka svarbų socialinį vaidmenį. Jos egzistavimas užtikrina geresnį švietimo prieinamumą, lygias galimybes ir socialinį teisingumą. Kaimo bendruomenės paprastai yra nutolusios nuo regionų centrų, todėl glaudžiau bendradarbiauja bendruomenės viduje. Mokykla rūpinasi bendruomenės kultūriniu gyvenimu ir palaiko gyvenvietės gyvybingumą. Veikiančios kaimo mokyklos palaiko vietovės kultūrinį kapitalą, kurio dėl jaučiamo kultūrinių išteklių trūkumo, kaimuose yra mažiau. Dėl savo atliekamų socialinių funkcijų kaimo mokykla yra itin reikšminga vaikams iš nepalankios SEK aplinkos.
3. Atliktas empirinis tyrimas atskleidė, kad mokyklos ir bendruomenės santykis priklauso nuo mokyklos atliekamo vaidmens. Bendruomenėje aktyvios mokyklos yra vertinamos palankiai ir yra svarbi kaimo kultūrinio gyvenimo dalis. Bendruomenę ignoruojančios bei bendruomenėje pasyvios mokyklos mažiau bendradarbiauja su kaimo bendruomene, todėl jų svarba kaimo gyvenimui yra mažesnė. Visgi, nepriklausomai nuo kaimo mokyklos ir bendruomenės santykių pobūdžio, iškilusi grėsmė mokyklai konsoliduoja bendruomenę, ragina ją veikti išvien bandant apginti savo ir mokyklos interesus.
4. Nors dažnai yra bandoma lygiuotis į Suomijos švietimo sistemą, mūsų vykdoma švietimo politika regionuose smarkiai skiriasi nuo Suomijos vykdomos politikos. Čia siekiant užtikrinti lygias galimybes ir socialinį teisingumą, kaimo mokykloms yra taikomi kitokie standartai nei miestuose, taip reaguojant į mažesnį gyventojų skaičių regionuose. Suomijos kaimo mokykla nėra verčiama surinkti tam tikro mokinių skaičiaus, ugdymas jose užtikrinamas jungtinių klasių pagalba. Tokiose mokyklose dirba 2-3 mokytojai, o apie jų išlaikymą sprendžia pačios savivaldybės. Lietuvoje sprendimai apie struktūrinius pokyčius yra priimami labiau centralizuotai. Kaimo mokyklos turi užtikrinti nustatytą mokinių skaičių, jungtinės klasės yra vertinamos kaip švietimo kokybei kenkiantis veiksnys.

Literatūros sąrašas

- Alapuro, R. (2004). What is Western and what is Eastern in Finland? *Thesis Eleven*, 77(1), 85-101. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0725513604042660?casa_token=jiZfazpb9K8AAAAA:taiyO_f8PXWFzBaO_fnwY_09LWBllhRNb6v_6hmwz30HRo7ee5t3_QiKYxmP86ub_Q7xfburDUJnug
- Autti, O., & Hyry-Beihammer, E. K. (2014). School closures in rural Finnish communities. *Journal of Research in Rural Education*, 29(1). <https://jrre.psu.edu/sites/default/files/2019-08/29-1.pdf>
- Baležentis, A, Sasnauskas, P, & Starkevičius, K (2019). Kolūkmetis okupuotos Lietuvos kaime: monografija. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas <https://cris.mruni.eu/cris/handle/007/16706>
- Baranauskienė, V., & Daugirdas, V. (2017). Lietuvos probleminių regionų bendrojo ugdymo mokyklų tinklo kaita 2001-2016 m. – didėjančios teritorinės atskirties atspindys. *Geografijos Metraštis*, 50, 57 -74. http://rmts.lstc.lt/download/Baranauskiene_Daugirdas.pdf
- Baranauskienė, V. & Daugirdas, V. (2018). The Impact of Depopulation for Changes in the Network of General Education Schools. *Geografija ir edukacija: mokslo almanachas / Geography and Education: Science Almanac*, 6, 7-17. <https://rb.gy/f28j93>
- Barbetta, G. P., Sorrenti, G., & Turati, G. (2021). Multigrading and child achievement. *Journal of Human Resources*, 56(3), 940-968. <https://doi.org/10.5167/uzh-146681>
- Barley, Z. A., & Beesley, A. D. (2007). Rural School Success: What Can We Learn? *Journal of Research in Rural Education*, 22(1), 1-16. <https://jrre.psu.edu/sites/default/files/2019-08/22-1.pdf>
- Brower, D. R. (1973). Educating the new Soviet man. *History of Education Quarterly*, 13(4), 393-400. <https://rb.gy/yordgq>
- Dilytė-Kotenko, A. (2023). Socialiai pažeidžiamų asmenų kelias link aukštojo mokslo: kultūrinis kapitalas ir jo vystymasis. *Viešoji politika ir administravimas*, 22(3), 307-320. <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/download/7779/5736>
- Duoblienė, L. (2010). Švietimo politika ir globalizacija: nacionaliniai ir supranacionaliniai ypatumai. *Acta paedagogica Vilnensia*, 25, 69-84. <https://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/download/3007/2149>
- Etim, J. S., Etim, A. S., & Blizard, Z. D. (2020). Class size and school performance: An analysis of elementary and middle schools. *International Journal on Studies in Education*, 2(2), 66-77. <https://pdfs.semanticscholar.org/9fd1/b79b95b5826449ddccd1849f3bed43745f51.pdf>
- Europos komisija. (2023, November). National Education Systems. Finland. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/overview>

- Fargas-Malet, M., & Bagley, C. (2022). Is small beautiful? A scoping review of 21st-century research on small rural schools in Europe. *European Educational Research Journal*, 21(5), 822-844. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14749041211022202>
- Juškienė, V. (2008). Katalikiškosios gimnazijos Lietuvoje 1918-1940 m.: ugdymo kryptys, turinys, formos. *Krikščionybė, kultūra, visuomenė. Tiltai. Priedas: mokslo darbai*, 38, 80-95. <https://vb.ku.lt/object/elaba:2451830/2451830.pdf>
- Karlberg-Granlund, G. (2023). The heart of the small Finnish rural school: Supporting roots and wings, solidarity and autonomy. Iš *Living Well in a World Worth Living in for All: Volume 1: Current Practices of Social Justice, Sustainability and Wellbeing*, 47-67. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/61873/978-981-19-7985-9.pdf?sequence=1#page=56>
- Kaubrys, S. (1989). Dėl Lietuvos mokyklos idėjinio kryptingumo 1927-1940 metais. *Istorija*, 1989, 30, 98-108.
- Kauko, J., Varjo, J., & Pitkänen, H. (2020). Quality and evaluation in Finnish schools. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/144346/Kauko_et_al_2020_Quality_and_Evaluation_in_Finnish_Schools_.pdf?sequence=1
- Kestere, I., Stonkuvienė, I., & Rubenė, Z. (2020). The New Soviet Man with a female body: mother, teacher, tractor driver.... *Acta Paedagogica Vilnensia*, 45, 97-109. <https://www.redalyc.org/journal/6949/694974475007/694974475007.pdf>
- Kestere, I. & González, M. J. F. (2021). Educating the New Soviet Man: propagated image and hidden resistance in Soviet Latvia. *Historia scholastica*, 7(1), 11-32.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (1991). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programų, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo. (2011). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.402875?jfwid=ewa63t6xu>
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimo Nr. 768 „Dėl Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programų, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. (2021). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f33800b063ef11ecb2fe9975f8a9e52e/cuZdDWzGPv?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=f66e0a7d-4b85-4d7b-8f1f-efd14ddead90>
- Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas dėl „Tūkstantmečio mokyklų“ programos patvirtinimo. (2022). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/9b589cd082b511ecbd43a994b3e2e1cb>

- Lukšienė, M., Tupikienė, L. et al. (1989). Tautinė mokykla. Vilnius: Žinija. https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Veikla_strategija/svietimo_reformos_pra_dzia/tautine_mokykla.pdf
- Mačiulis, D. (2004). Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus sąjungos veikla (1927–1940). *Lituanistica*, 3, 1-21.
- Mačiulis, D. (2005). Kaimo mokytojas tarpukario Lietuvoje: lojalus valdžiai ir autoritetas visuomenei. *Lituanistica*, 1, 1-24. <https://www.lituanistika.lt/content/1803>
- Mačiulis, D. (2011). Kultūrinės autonomijos idėja ir katalikiško švietimo sistema tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 35, 75-112. https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXV/T_35-75-112.pdf
- Mačiulis, D. (2023). Rivalry for influence between the Catholic Church and political regimes in the Lithuanian education system in 1918–1940. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, (120), 289-310. <https://czasopisma.kul.pl/index.php/abmk/article/download/16202/14519>
- Mavrić, M., & Fetić, M. (2022). Preschool Education in Europe. *International Journal of Early Childhood*, 14(03), 2022. https://www.researchgate.net/profile/Mina-Mavric-2/publication/360167485_PRESCHOOL_EDUCATION_IN_EUROPE/links/626670a98e6d637bd1fc64af/PRESCHOOL-EDUCATION-IN-EUROPE.pdf
- Naudžiūnienė, A. (2021). „Naujasis žmogus“ iki pareikalavimo: mokinys vėlyvojo sovietmečio (1964–1988 m.) Lietuvos mokyklose. *Lietuvos istorijos studijos*, 47, 99-117. <https://epublications.vu.lt/object/elaba:100508066/100508066.pdf>
- OECD (2019). Learning in rural schools: Insights from PISA, TALIS and the literature. *Education Working Papers*, 196. <https://doi.org/10.1787/8b1a5cb9-en>
- Račkauskaitė, R., & Kučinskas, V. (2002). Kaimo mokyklų pertvarka. *Pedagogika*, 57, 123-127. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367177043485/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
- Stonkuvienė, I. (2023). The equal and the more equal: pupils' experiences of school in Lithuania in the late Soviet era. *The Journal of Education, Culture, and Society*, 14(1), 124-142. <https://www.jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1551>
- Tantarimäki, S., & Törhönen, A. (2020). Inclusive and collaborative school network planning in Finland. *Educational research and schooling in rural Europe: An engagement with changing patterns of education, space and place*, 259.
- Tijūnėlienė, O. (2000). Sovietinių laikotarpiu keltų reikalavimų mokytojo asmenybei problematiškumas. *Pedagogika*, 59-68. <https://www.lituanistika.lt/content/7719>
- Titma, M., & Saar, E. (1995). Regional differences in Soviet secondary education. *European Sociological Review*, 11(1), 37-58. <https://shorturl.at/FDi2D>

- Trakšelys, K. (2015). Švietimo prieinamumas-visuomenės socialinio teisingumo rodiklis. *Socialinių mokslų studijos*, 7(2), 232-246. <https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/download/4315/4036>
- Vaicekauskienė, V., Ruškus, J., Jonynienė, V., Želvys, R., Bacys, V., Simonaitienė, B., ... & Targamadžė, V. (2013). Geros mokyklos koncepcija. Retrieved October, 8, 2022. https://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2015/08/GM_koncepcija_11-121-V.V..pdf
- Želvys, R. (2018). Lietuvos švietimo raida: praeitis, dabartis ir ateities perspektyvos. *Educational Psychology/Ugdymo psichologija*, 29. https://www.researchgate.net/profile/Rimantas-Zelvys/publication/330704044_Ugdymo_psichologija/links/5c503e8492851c22a3989c7d/Ugdymo-psichologija.pdf
- Želvys, R., & Jakaitienė, A. (2022). Struktūrinės ir sisteminės švietimo reformos: ar struktūriniai pokyčiai gali pagerinti švietimo kokybę ir laiduoti socialinį teisingumą? *Socialinis ugdymas*, 57(1), 6-18. DOI: 10.15823/su.2022.57.1
- Žydžiūnaitė, V. (2011). Baigiamojo darbo rengimo metodologija. *Mokomoji knyga*. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.

Priedai

Pusiau struktūruoto kokybinio interviu klausimai:

1. Papasakokite apie kaimo bendruomenę.
2. Kaip vertinate mokyklos veiklą?
3. Kaip apibūdintumėte mokyklos vaidmenį savo bendruomenėje?
4. Ar jums yra svarbu išsaugoti kaime mokyklą? Kodėl?
5. Kaip apibūdintumėte mokyklos santykį su bendruomene?
6. Kaip bendruomenės nariai yra skatinami įsitraukti į mokyklos organizuojamas veiklas?
7. Su kokiais iššūkiais susiduria kaimo mokykla?
8. Ar bendruomenėje jaučiamas nerimas dėl mokyklos ateities? Kaip jis pasireiškia?
9. Jeigu mokyklą nutartų uždaryti, kaip pasikeistų kaimo bendruomenės gyvenimas?
10. Kaip vertinate šalyje vykdomas mokyklų tinklo pertvarkas?